КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН
БИЛИМ БЕРҮҮ ЖАНА ИЛИМ МИНИСТРЛИГИ

Кыргыз Республикасынын жалпы билим берүү уюмдарынын 5-11-класстары үчүн “АДАМ ЖАНА КООМ” предмети боюнча предметтик стандарт

Бишкек – 2022

Кыргыз Республикасынын жалпы билим берүү уюмдарынын 5-11-класстары үчүн “Адам жана коом” предмети боюнча предметтик стандарт

МАЗМУНУ

I БӨЛҮМ. ЖАЛПЫ ЖОБОЛОР

1.1. Стандарттын актуалдуулугу 3
1.2. Негизги түшүнүктөр жана терминдер 4
1.3. Жалпы билим берүү уюмдары үчүн негизги ченемдик документтердин системасы 8

II БӨЛҮМ. ПРЕДМЕТТИН КОНЦЕПЦИЯСЫ

2.1. Өздөштүрүүнүн максаттары менен милдеттери 9
2.2. Предметтин методологиялык негиздери 9
2.3. Предметтик компетенттүүлүктөр 10
2.4. Негизги жана предметтик компетенттүүлүктөрдүн байланышы 10
2.5. Мазмундук багыттар. Курсту түзүү логикасы 15
2.6. Окуу материалын мазмундук багыттар жана класстар боюнча бөлүштүрүү 19
2.7. Предметтин класстар боюнча мазмуну 19

III БӨЛҮМ. ОКУТУУНУН НАТЫЙЖАЛАРЫ ЖАНА БААЛОО

3.1. Окутуудан күтүлүүчү натыйжалар класстар боюнча 25
3.2. Окуучулардын жетишкендиктерин баалоонун негизги стратегиялары 43

IV БӨЛҮМ. БИЛИМ БЕРҮҮ ПРОЦЕССИН УЮШТУРУУГА КАРАТА ТАЛАПТАР

4.1. Ресурстук камсыздоого карата талаптар 45
4.2. Шыктандаруучу окутуу чөйрөсүн түзүү 45

I БӨЛҮМ. ЖАЛПЫ ЖОБОЛОР

1.1. Стандарттын актуалдуулугу

“Адам жана коом” предмети боюнча стандарт окутуунун максаттарын жана милдеттерин, ошондой эле кыргыз жараны катары окуучунун инсандыгын калыптандыруу максатында негизги жана жогорку мектептин окуучуларынын компетенттүүлүгүн, анын демократиялык коомдун активдүү жараны болуу жөндөмүн аныктоочу ченемдик документ болуп саналат.

Стандарттын актуалдуулугу Кыргызстандын жана бүткүл дүйнөнүн коомунда болуп жаткан коомдун социалдык стратификациясынын өзгөрүшүнө, ошондой эле анын технологиялардын андан ары өнүгүшүнө тийгизген таасирине байланыштуу өзгөрүүлөрдү белгилөө зарылдыгына байланыштуу. Күнүмдүк иштин бир бөлүгүн компьютерлерге акырындык менен өткөрүп берүү окуучулардан/бүтүрүүчүлөрдөн Мектептик билим берүүнүн мамлекеттик билим берүү стандартында белгиленген негизги компетенттүүлүктөргө, предметтик компетенттүүлүктөргө ээ болууну, “жумшак” көндүмдөрдү (“4К”), ошондой эле эмоционалдык интеллектти өнүктүрүүнү талап кылат.

Предметтин концепциясы саясий, социалдык, экономикалык, маданий жана экологиялык чөйрөлөрдө көрсөтүлгөн глобалдык өзгөрүүлөрдү жана тенденцияларды чагылдырат.

Предмет ошондой эле интерактивдүү окутуу ыкмаларын, долбоордук ишмердикти жана социалдык тажрыйбаларды колдонуу аркылуу окуучуларга/бүтүрүүчүлөргө ар кандай социалдык кырдаалдарда жүрүм-турум нормаларын өздөштүрүүгө, жоопкерчиликтүү жаран болууга жана өз укуктарын билүүгө жана коргоого жардам берет.

“Адам жана коом” предметиндеги инсанды жана коомду түшүнүүгө болгон мамиле гуманитардык жана коомдук (социалдык) илимдердин заманбап теорияларына негизделет, ал эми талдоо үчүн коомду түшүнүүгө жана анын негизинде коомдогу аң-сезимдүү жүрүм-турумду түзүүгө багытталган материал сунушталат.

“Адам жана коом” предметинде төмөнкү гуманитардык жана коомдук (социалдык) илимдердин теориялары жана ыкмалары колдонулат:

Социалдык өз ара аракеттенүү процессинде индивиддер менен топтордун ортосунда пайда болуучу себеп-натыйжалык байланыштарды ачуу үчүн коомдун жашоосун жана уюшулушун бүтүн организм катары, адамдардын бири-бири менен өз ара мамилесинин системасы катары, коомдо адамдардын өз ара аракеттенүүсүнүн формаларын жана ыкмаларын изилдөөчү **социологиянын**.

Адамдын табиятынын жана адамдын турмушунун, адамдын жана адамзат коомунун көйгөйлөрүн (жашоонун маңызы, адамдын кадыр-баркы, адамдын эркиндиги жана укуктары, ынсап, мораль, тандоо, чыгармачылык ж.б.), алардын өнүгүүсүнүн мыйзам ченемдүүлүктөрүн жана маданий көп түрдүүлүгүн изилдөөчү **социалдык жана философиялык антропологиянын**.

Адамдардын өзүнө окшоштордун арасында жүрүм-турумун түшүнүү үчүн адамды, анын бейаң-сезимин, аң-сезимин, мүнөзүн, менталдуулугун, бейаң-сезим (индивидуалдуу жана жамааттык), аң-сезим, социалдык шарттар менен шартталган социалдык топтордо адамдардын жүрүм-турумунун мыйзам ченемдүүлүгүн изилдөөчү **психологиянын**.

Коомду адамдардын ишмердүүлүгүндөгү объективдүүнүн (материалдык) жана субъективдүүнүн (аң-сезимдүү) катышы, байланышы көз карашынан изилдөөчү **социалдык философиянын**.

Материалдык пайданы өндүрүү (ишмердүүлүк жана мамилелер), бөлүштүрүү, алмашуу жана керектөө процессин талдоочу **экономиканын**. Экономикалык сабаттуулук мектеп окуучуларына өздүк жыргалчылыктын жана бүтүндөй коомдун жыргалчылыгынын негизи, аларды күнүмдүк турмушка ыңгайлаштыруунун механизми катары, жашоодогу ар кандай кырдаалдарда жүрүм-турумдун адекваттуу моделдерин тандап алуу үчүн зарыл болуп саналат.

Коомдун саясий чөйрөсүн: саясий бийликти, саясий институттарды, мамилелерди, процесстерди, алардын иш алып баруусунун жана өнүгүүсүнүн ыкмаларын жана формаларын, саясий институттарды башкаруу методдорун, алардын иш алып баруусунун мыйзам ченемдүүлүктөрүн изилдөөчү **политологиянын**.

Негизги укуктук түшүнүктөр системасын; мамлекетти коомдук-саясий көрүнүш катары; укукту коомдук турмуштун социалдык-саясий көрүнүшү катары; мамлекет менен укуктун ортосундагы өз ара байланышты; укуктун ар кандай тармактарынын негизги түшүнүктөрүн жана жоболорун изилдөөчү **укук таануунун**.

Маданияттын жана маданий процесстин өнүгүүсүнүн жалпы мыйзам ченемдүүлүктөрүн, адамзаттын материалдык жана руханий маданиятынын эстеликтерин жана көрүнүштөрүн, ошондой эле адамдардын маданий кызыкчылыктарын жана керектөөлөрүн, маданий баалуулуктарды сактоо, көбөйтүү жана өткөрүп берүүдө адамдардын катышуусун изилдөөчү **маданият таануунун**.

Этиканын, адамзат тарабынан иштелип чыккан моралдык баалуулуктар, азыркы учурдагы мораль жана адеп-ахлактык жүрүм-турум ченемдери, жакшылык жана жамандык, жашоого болгон аң-сезимдүү мамиле жөнүндө түшүнүктөрдү берет.

Адамдын, жаныбарлардын, өсүмдүктөрдүн жана микроорганизмдердин өз ара жана айлана-чөйрө менен болгон мамилесин изилдөөчү **экологиянын**.

Азыркы учурдун муктаждыктарын канааттандырууну кароочу, ошол эле учурда келечектеги муундардын өз муктаждыктарын канааттандыруу мүмкүнчүлүгүнө коркунуч келтирбестен **туруктуу өнүгүүнүн.**

1.2. Негизги түшүнүктөр жана терминдер

Бул стандарт Кыргыз Республикасынын “Билим берүү жөнүндө” мыйзамынын, Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн 2022-жылдын 22-июлундагы № 393 токтому менен бекитилген Кыргыз Республикасында жалпы орто билим берүүнүн Мамлекеттик билим берүү стандартынын негизинде иштелип чыккан жана предметтик компетенттүүлүктөрдү калыптандыруу үчүн билим берүүнүн натыйжаларына жана аларга жетишүү деңгээлине, көрсөтүлгөн натыйжаларды баалоо ыкмаларына жана ченемдерине, ошондой эле предметтик стандартты ишке ашыруу шарттарына карата талаптарды белгилейт.

Стандарттын жоболору төмөнкүлөр тарабынан милдеттүү түрдө колдонулууга жана сакталууга тийиш:

- тибине жана түрүнө, менчик формасына жана ведомстволук баш ийүүсүнө карабастан Кыргыз Республикасынын жалпы билим берүү уюмдары;
- башталгыч жана орто кесиптик билим берүү уюмдары;
- “Педагогика” даярдоо багыттарын жана адистиктерин жана/же педагогикалык ишти жүргүзүүгө укуктуу адистерди даярдоо багыттарын ишке ашыруучу орто жана жогорку окуу жайлар.

“Адам жана коом” предметинин мазмунунун көлөмү Базистик окуу планында бөлүнгөн сааттардын саны менен аныкталат.

Өздүк окуу планын иштеп чыгууга укугу бар жалпы билим берүү уюмдарында стандартта белгиленген билим берүү натыйжаларына жетишүү үчүн зарыл болгон сааттардын саны бөлүнгөн шартта сааттардын саны өзгөртүлүшү мүмкүн.

Жогорку класстарда “Адам жана коом” предмети социалдык-гуманитардык профиль боюнча окутуунун бир бөлүгү болушу мүмкүн. Бул учурда жогорку деңгээлдеги билим берүү натыйжаларына жетишүү камсыз кылынат.

Стандарттын негизинде мамлекеттик (бирдиктүү) билим берүү программасы иштелип чыгат. Билим берүү уюмдары окуучулардын стандартта белгиленген билим берүү натыйжаларына жетишүүсүн камсыз кылган шартта адаптацияланган жана автордук программаларды иштеп чыгууга укуктуу.

Предметтик стандарттын жана программанын негизинде окуу китептери жана окуу-методикалык колдонмолор иштелип чыгат.

“Адам жана коом” предмети боюнча мамлекеттик билим берүү стандартынын мазмунунун милдеттүү минимуму бирдиктүү мазмундук багыттардын жардамы менен билим берүүнүн бардык баскычтарына карата да, башка билим берүү областтарына жана предметтерге карата да бүтүн жана үзгүлтүксүз болуп саналат:

- гуманитардык областта – тарых, адабият, география, экология, укук ж.б.
- табигый-математикалык областта – табигый-математикалык илимдер тармагындагы ачылыштардын коомдук мааниси, илимдин болжолдоочу функциясы, заманбап дүйнөдөгү маалыматташтыруунун ролу ж.б.

“Адам жана коом” предмети боюнча билим берүүнүн мазмунунун милдеттүү минимуму бардык окуучуларга коом таануунун негизги теориялык билимдерине гана ээ болууга эмес, жарандык активдүүлүктүн көндүмдөрүн иштеп чыгууга да мүмкүнчүлүк берет.

Предметтик стандартты кайра карап чыгуу жана жаңылоо Мамлекеттик билим берүү стандартында белгиленген талаптарга ылайык беш жылда бир жолудан кем эмес жүргүзүлөт.

Бул предметтик стандартта негизги түшүнүктөр жана терминдер төмөнкү мааниде колдонулат:

адам укуктары - жарандыгына, жынысына, улуттук же этностук өзгөчөлүгүнө, терисинин түсүнө, динине, тилине жана башка белгилерине карабастан, ар бирибиздин ажырагыс укуктарыбыз, аларга жарандык жана саясий укуктар, анын ичинде жашоо укугу, кулчулукка тыюу салуу, пикирди эркин билдирүү да, башка экономикалык, социалдык жана маданий укуктар да кирет, мисалы, билим алуу, эмгектенүү, саламаттык жана башкага укуктар;

“Адам жана коом” **предметинин мазмундук багыттары** - мугалимге жана окуучуга өздөштүрүү предметинин бүтүндүгүн көрүүгө мүмкүндүк берүүчү окутуунун негизги багыттары;

билим берүү технологиясы – илимий негизде түзүлгөн, убакытта жана мейкиндикте программаланган жана белгиленген натыйжаларга алып келүүчү педагогикалык процесстин бардык компоненттеринин иштөө системсы;

билим берүү областы - илимий жана практикалык иштин педагогикалык жактан ылайыкташтырылган тажрыйбасы түрүндө берилген, адамдын ишинин белгилүү бир чөйрөсүнө тиешелүү билим берүүнүн мазмуну;

гендер – ар башка жыныстагы адамдардын социалдык жактан бекемделген жүрүм-туруму; саясат, экономика, укук, идеология жана маданият, билим берүү жана илим

сыяктуу жашоонун бардык чөйрөлөрүндө көрүнүүчү эркек менен аялдын ортосундагы мамилелердин социалдык аспектиси;

гендердик адилеттүүлүк - эркектер менен аялдарга адилеттүү мамиле кылууну камсыз кылуу. Адилеттүүлүккө жетишүү үчүн көпчүлүк учурда аялдар менен эркектердин бирдей шартта иштешине тоскоол болгон мурунку жана азыркы социалдык-экономикалык кемчиликтерди жумшартуу боюнча чараларды көрүү керек. Гендердик теңчилик — бул максат, ал эми гендердик адилеттүүлүк — мындай теңчиликке жетүү жолу[1].

гендердик зомбулук - аялдарга карата гендердик зомбулук аялга аял болгондугу үчүн багытталган зомбулукту билдирет же аялдарга ченемсиз таасир этет;

гендердик теңчилик - аялдар менен эркектер улуттук, саясий, экономикалык, социалдык жана маданий өнүгүүгө салым кошуу жана анын натыйжаларын пайдалануу үчүн өз укуктарын жана потенциалын толугу менен ишке ашыруу үчүн бирдей шарттарга ээ. Азыркы учурда "теңдик" түшүнүгү аялдар менен эркектерге карата ар кандай мамиле бирдей натыйжаларга жетүү үчүн зарыл экендигин таанайт. Гендердик теңчилик - адам укуктары концепциясынын эң маанилүү принциптеринин бири;

девианттык жүрүм-турум - коомдо кабыл алынган укуктук жана адеп-ахлактык нормалардан четтөө мүнөзүн алып жүргөн адамдын жаш курагына жараша иш-аракеттер системасы же өзүнчө иш-аракеттери;

дискриминация - расасынын, терисинин түсүнүн, жынысынын, тилинин, дининин, саясий же башка ынанымдарынын, улуттук же социалдык тегинин, экономикалык абалынын, туулгандыгынын же башка жагдайынын белгилерине негизделген ар кандай айырмалоо, четтетүү, чектөө же артыкчылык берүү, анын максаты же кесепети бардык адамдардын бардык укуктарын жана эркиндиктерин бирдей башталышта таануусун, колдонуусун же ишке ашыруусун жок кылуу же кемсинтүү;

дискриминациясыз - дискриминациясыз жана теңчилик адам укуктары жаатындагы эл аралык-укуктук ченемдердин негизги принциптери болуп саналат. Ар бир адам эч кандай айырмачылыксыз бардык адам укуктарын, анын ичинде мыйзам чегинде бирдей мамиле жасоо укугун жана ар кандай белгилер боюнча басмырлоодон коргонуу укугун пайдаланууга укуктуу, алар иденттүүлүктүн ар кандай спектрин (этникалык, жынысы, курагы ж.б.) камтыйт;

жарандык иденттүүлүк ("Кыргыз жараны") - тарыхый тагдырдын, тилдик жана маданий салттардын, экономикалык жана социалдык байланыштардын жалпылыгынын негизинде түзүлгөн жана мамлекеттин болушу саясий жактан бекемделген, ушул өлкөнүн жарандарынын коомчулугуна таандык экендиги жөнүндө түшүнүк, ошондой эле коомдун жана мамлекеттин турмушундагы маанилүү окуяларга карата мындай таандык болууга байланыштуу активдүү позиция;

жарандык коом - бардык деңгээлдерде, жергиликтүү коомчулуктардан жалпы улуттук (мамлекеттик) деңгээлге чейин өзүн-өзү уюштурууга жөндөмдүү, эркин жана демократиялык жол менен шайланган бийлик жана өз алдынча башкаруу органдары аркылуу, ошондой эле жарандык коомдун институттары аркылуу активдүү түрдө өз суроо-талаптарын жана кызыкчылыктарын билдире алган коом, аларга биринчи кезекте коомдук топтор, уюмдар жана коалициялар, ошондой эле түздөн-түз эрк билдирүү формалары кирет. Жарандык коом өз укуктарын жана кызыкчылыктарын бийлик жана мыйзам

---

[1] Гендердик теңчиликти камсыздоо боюнча стратегия. Кыргызстандагы БУУӨП. 2018-ж. https://www.undp.org/content/dam/kyrgyzstan/Publications/gender/UNDP%20in%20Kygyzstan%20Gender%20Equlaity%20Strategy%202018.pdf

аркылуу, ошондой эле бийликти көзөмөлдөө жана бийликке жана укуктук ченемдерге таасир этүү аркылуу окутуу жана коргоо мүмкүнчүлүгүнө ээ;

иденттүүлүк - адамдын өзүнүн Мен түшүнүгү, өзүн социалдык статус, маданий салт, этникалык топ, жарандык жамаат менен аныктоо. Иденттүүлүк социалдык-маданий үлгүлөрдү, ченемдерди, баалуулуктарды өздөштүрүү менен социалдашуу процессинде калыптанат жана социалдык жана маданий үзгүлтүксүздүктүн зарыл шарты болуп саналат;

инсандын активдүүлүгү (лат. тилинен – activus – ишмер) – адамдын дүйнөгө болгон ишмердик мамилеси, адамзаттын коомдук-тарыхый тажрыйбасын өздөштүрүүнүн негизинде коомдогу материалдык жана руханий чөйрөдө ишмердүүлүк жүргүзүү жөндөмдүүлүгү; чыгармачыл ишмердүүлүктө, эрктүүлүктө жана баарлашууда көрүнөт;

инклюзивдүү билим берүү - билим берүү муктаждыктарынын ар түрдүүлүгүн жана жеке мүмкүнчүлүктөрдү эске алуу менен бардык окуучулар үчүн бирдей билим алуу мүмкүнчүлүгүн камсыз кылуу;

инклюзивдүү чөйрө - ар кандай билим берүү муктаждыктары бар бардык окуучулар өздөрүн ыңгайлуу сезишет жана билим берүү процессине толук кандуу катышкан окутуу чөйрөсү. Инклюзивдик чөйрөнү түзүү үчүн билим берүү уюму ар бир баланын атайын билим берүү муктаждыктарын эске алып, сапаттуу билим алуу максатында бул муктаждыктарды ишке ашыруу үчүн шарттарды камсыз кылууга тийиш;

ишмердүүлүк – курчап турган чындык менен активдүү ишмердүүлүк жүргүзүү, анын жүрүшүндө адам субъект катары объектке максаттуу түрдө таасир этет жана ушундай жол менен өзүнүн муктаждыктарын канааттандырат;

интерактивдүү ыкмалар – окуучуларга өз ара, мугалим жана маалымат менен өз ара аракеттенүүгө мүмкүндүк берүүчү ыкмалар;

компетенттүүлүк – адамдын билимдин, жөндөмдөрдүн ар кандай элементтерин жана белгилүү бир кырдаалда - окууда, жеке, кесиптик иштөө ыкмаларын өз алдынча колдонуу боюнча интеграцияланган жөндөмү;

компетенция – белгилүү бир кырдаалда - окууда, жеке, кесиптик кырдаалда натыйжалуу жемиштүү иш-аракеттери үчүн зарыл болгон окуучуну билим берүүгө даярдоого карата алдын ала белгиленген социалдык талап (ченем, стандарттардын тизмеси);

коопсуз мектеп чөйрөсү - бул окуучунун муктаждыктарына багытталган жана коопсуздукту толук камсыздаган жана тобокелдиктердин бардык түрлөрүн минималдаштырууну камсыз кылган чөйрө;

көп түрдүүлүк - коомдо гендердик этномаданий, куракттык, социалдык-экономикалык, диний жана башка параметрлер боюнча айырмаланган ар кандай топтордун болушу;

медиа сабаттуулук - ар кандай медиа, жанр жана формада билдирүүлөрдү түшүнүү, талдоо жана түзүү жөндөмү;

натыйжалар (билим берүүдөгү) – инсандык, жарандык жана кесиптик жактан өзүн-өзү аныктоону ишке ашыруу үчүн зарыл жана жетиштүү болгон окуучунун индивидуалдык компетенттүүлүктөрүнүн топтому. Бүтүрүүчү тарабынан билим берүү процессинин белгилүү бир этабында ишке ашырылуучу окутуунун максаттары катары түзүлөт;

окутуу ыкмасы – ыкма, анын жардамы менен окутуу процесси ишке ашырылат, билим берүүнүн мазмунун өздөштүрүүнү камсыздоочу мугалимдин жана окуучунун өз ара байланышкан аракеттеринин ырааттуу системасы. Окутуу ыкмасы үч белги менен

мүнөздөлөт: окутуунун максатын, өздөштүрүү ыкмасын, окуу субъекттеринин өз ара аракеттенүүсүнүн мүнөздөмөсүн билдирет;

окутуунун максаттары – окуучулар когнитивдик (таанып-билүүчүлүк), аффективдик (эмоционалдык-баалуулук) жана жүрүм-турум чөйрөсүндө жетише турган окутуунун аяккы жана орто аралык натыйжасы. Ал окуучулардын негизги жана предметтик компетенттүүлүктөрдүн белгилүү бир деңгээлине ээ болуусу менен билдирилген, мугалим ишенимдүү тааный жана баалай турган окутуунун натыйжалары аркылуу түзүлөт;

окутуу технологиясы – мугалим менен окуучунун өз ара аракеттенүүсүнүн модели, өзүнө так жана конкреттүү максаттарды коюуну (окутуунун натыйжаларын) жана аларга натыйжалуу жетишүүнү камсыздоочу окутуунун методдорун жана ыкмаларын колдонууну камтыйт. Окутуу технологиясы таанып-билүүчүлүк ишмердүүлүктүн стратегиясына негизделет, ал мугалим менен окуучунун конструктивдүү өз ара аракеттенүүсүн камсыздайт;

патриоттуулук - өз өлкөсүнө берилгендик сезими жана калыптанган позиция. Патриоттуулук өз Мекени, кичи мекени, башкача айтканда, жаран туулуп-өскөн шаар же айыл менен сыймыктануу сезимин камтыйт. Патриоттуулук активдүү жарандык позицияны, Ата Мекенге кызмат кылууга даяр болууну камтыйт;

портфолио (жетишкендиктер папкасы) – окуучу тарабынан жеке түзүлүүчү жана мектептеги класстык жана класстан тышкаркы ишмердүүлүктө көрсөткөн даярдыгынын жана активдүүлүгүнүн деңгээлин анык көрсөтүүчү жеке жетишкендиктеринин топтому; окуучулардын окуудагы жетишкендиктерине мониторинг жүргүзүүнүн натыйжалуу каражаты;

социалдашуу - социалдык чөйрөгө кирүү, социалдык байланыштарды орнотуу, ар кандай социалдык топтордун жана бүтүндөй коомдун баалуулуктарын кабыл алуу, коомдук мамилелер системасын активдүү кайра жаратуу аркылуу адамдын билим берүү жана жашоо-тиричилик процессинде социалдык тажрыйбаны өздөштүрүүсү;

социалдык инклюзия - жашоонун бардык чөйрөлөрүндө, чечим кабыл алуу процессинде толук жана активдүү катышуусун камсыз кылуу максатында жынысына, курагына, социалдык статусуна, билиминин турмуштук контекстине, этностук таандыктыгына карабастан баарынын бирдей мүмкүнчүлүктөргө жетишүүсү үчүн белгилүү бир күч-аракетти талап кылган процесс;

укук - коомдогу адамдардын мамилелерин жөнгө салуучу мамлекеттик бийлик тарабынан белгиленген жана корголуучу ченемдердин жана эрежелердин жыйындысы, ошондой эле бул ченемдерди изилдөөчү илим;

этностор аралык тынчтык жана ынтымак - көп түрдүүлүктөгү биримдик, Кыргызстандын көп улуттуу элинин бардык өкүлдөрүнүн маданиятын, каада-салтын жана өзүн-өзү аңдап-түшүнүүсүн таануу жана колдоо, улутуна карабастан жарандардын кепилденген тең укуктуулугу, ошондой эле интеграция, чыңалууну болтурбоо жана чыр-чатактарды этностук же диний негизде чечүү саясаты. Этностор аралык тынчтык толеранттуулук саясатын камтыйт, б. а. өлкөнүн жарандарынын жана анда жашаган башка өлкөлөрдүн жарандарынын ортосундагы маданий жана башка айырмачылыктарды таануу жана урматтоо.

1.3. Жалпы билим берүү уюмдары үчүн негизги ченемдик документтердин системасы

- Кыргыз Республикасынын Конституциясы (2021-ж.);
- Адам укуктарынын жалпы декларациясы;
- Баланын укуктары жөнүндө конвенция;
- Майыптыгы бар адамдардын укуктары жөнүндө конвенция;
- Кыргыз Республикасынын “Билим берүү жөнүндө” мыйзамы (2003-ж.);
- Кыргыз Республикасынын Президентинин “Инсандын руханий - адеп-ахлактык өнүгүүсү жана дене тарбиясы жөнүндө” Жарлыгы (2021-ж.);
- Кыргыз Республикасынын Президентинин “Улуттук салттар жөнүндө” Жарлыгы (2022-ж.);
- Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн 2022-жылдын 22-июлундагы № 393 токтому менен бекитилген Кыргыз Республикасында Жалпы орто билим берүүнүн мамлекеттик билим берүү стандарты;
- 2018-2040-жылдары Кыргыз Республикасын өнүктүрүүнүн улуттук стратегиясы;
- 2021-2026-жылдары Кыргыз Республикасында Кыргыз жараны жарандык бирдейликти өнүктүрүү Концепциясы жана аны ишке ашыруу боюнча иш-аракеттер планы;
- 2021-2040-жылдары Кыргыз Республикасында билим берүүнү өнүктүрүү программасы жана аларды ишке ашыруу боюнча иш-аракеттер пландары;
- Кыргыз Республикасынын жалпы билим берүү уюмдары үчүн Базистик окуу планы;
- 2030-жылга чейин Кыргыз Республикасынын гендердик теңчиликке жетишүү боюнча улуттук стратегиясы;
- “Кыргыз Республикасындагы дин тутуу эркиндиги жана диний уюмдары жөнүндө” Кыргыз Республикасынын 2008-жылдын 31-декабрындагы № 282 мыйзамы;
- Кыргыз Республикасынын “Эркектер менен аялдар үчүн бирдей укуктар менен бирдей мүмкүнчүлүктөрдүн мамлекеттик кепилдиктери жөнүндө” 2008-жылдын 4-августундагы № 184 мыйзамы.

II БӨЛҮМ. ПРЕДМЕТТИН КОНЦЕПЦИЯСЫ

“Адам жана коом” предмети - адам, анын ар кандай типтеги жамааттардагы орду, жарандуулук, адам укуктарын жана эркиндиктерин урматтоо жана ишке ашыруу принциптеринин негизинде адамдардын ортосунда толеранттуу өз ара мамилелерди түзүү, ошондой эле адамдар менен мамлекеттик жана коомдук институттардын ортосундагы өз ара мамилелер жөнүндө интегративдик, практикалык багыттагы курс болуп саналат.

“Адам жана коом” предмети окуучулардын дүйнөнүн заманбап образын түшүнүүсүн камсыз кылат, окуучулардын жөндөмдөрүн ачуу үчүн жагымдуу мүмкүнчүлүктөрдү түзөт, күнүмдүк жашоо үчүн да, жарандык милдеттерди жана кесиптик өзүн-өзү аныктоо үчүн да зарыл болгон “жумшак көндүмдөрдү” (критикалык ой жүгүртүү, командада иштөө, баарлашуу, креативдүүлүк көндүмдөрүн) калыптандырат.

2.1. “Адам жана коом” предметин өздөштүрүүнүн максаттары жана милдеттери

Предметтин максаты – демократиялык укуктук мамлекеттин жана жарандык коомдун алкагында жеке жана коомдук турмуштун ар кандай чөйрөлөрүндө жоопкерчиликтүү жүрүм-турумга жана өз алдынча иштөөгө даяр болгон окуучулардын инсандыгын калыптандырууга жана өнүктүрүүгө көмөктөшүү.

“Адам жана коом” предметинин милдеттери – окуучуларда коомдо кабыл алынган ченемдердин негизинде “кыргыз жараны” жарандык иденттүүлүгүн жана башка адамдар, жамааттар жана мамлекет менен өз ара аракеттенүүнү, иденттүүлүктү калыптандырууга мүмкүндүк берүүчү компетенттүүлүктөрдү (билимдерди, жөндөмдөрдү, көндүмдөрдү, иш-аракеттердин программаларын, баалуулуктар жана мамилелер системаларын) калыптандыруу:

- **Когнитивдик** – критикалык ой жүгүртүүнү өнүктүрөт, Кыргызстандын жана дүйнөнүн коомунун социалдык-экономикалык, коомдук-саясий жана социалдык-маданий көрүнүштөрүнүн жана процесстеринин, анын ичинде туруктуу өнүгүүнүн, ресурстарды башкаруунун алкагында коом үчүн кесепеттерди эске алуу менен инсандык өзгөчөлүктөрүн/сапаттарын/ жана мыйзам ченемдүүлүктөрүн өз алдынча аңдап-түшүнөт жана түшүндүрөт;
- **Жүрүм-турум** – жеке, коомдук жана экономикалык турмушта өз позициясын калыптандырат жана коргойт, Кыргызстанда жана дүйнөдө укуктук мамлекеттин жана жарандык коомдун алкагында адам менен коомдук жана мамлекеттик институттардын өз ара аракеттенүүсүнүн иштелип чыккан ченемдеринин алкагында конструктивдүү адамдар аралык мамилелерди түзүүгө жана иш алып барууга жөндөмдүү, адам укуктарын коргоо көндүмдөрүнө ээ;
- **Баалуулук** – өзүнүн жүрүм-турумун жана башка адамдардын иш-аракеттерин улуттук, жарандык (кыргыз жараны) жана адам укуктарынын жалпы адамзаттык, руханий-адеп-ахлактык жана гуманисттик баалуулуктары - адамдын кадыр-баркын, эркиндигин, теңдигин жана адилеттүүлүгүн урматтоону укуктар жана жүрүм-турумдун белгиленген ченемдери менен салыштырат; туруктуу өнүгүүнүн ченемдерине жана принциптерине ылайык социалдык жана экономикалык жашоонун алкагында аракеттенүүгө даяр.

2.2. Предметтин методологиялык негиздери

“Адам жана коом” предмети боюнча стандарт окутуунун жалпы дидактикалык принциптерине (илимий, ырааттуулук, жеткиликтүүлүк ж.б.) негизделет, ошондой эле коомдун турмушундагы дайыма болуп туруучу өзгөрүүлөр шартында жашаган инсандын өзүнүн муктаждыктарынан келип чыгуучу спецификалык предметтик принциптерди эске алат.

“Адам жана коом” предметинин методологиясы социалдык-маданий мамилеге негизделет, анын маңызы коомду адамдын ишмердүүлүгүндө пайда болгон жана кайра түзүлгөн маданияттын жана социалдуулуктун биримдиги катары кароодо.

Социалдык-маданий методологиянын мааниси коомдун өзүн өркүндөтүү, өз ой-пикирин жана иш-аракетин өзүнүн маданиятынын жана мамилелеринин динамикасына баш ийдирүү, тартипти бузуу коркунучтарына натыйжалуу каршы турууга жетишүү зарылдыгында. Бул тийиштүү маданиятка таянган институттарды түзүүнү, диалогдоштуруунун уюштуруучулук формаларын өнүктүрүүнү талап кылат, социалдык бөлүнүүнү, өсүп жаткан өзүн-өзү өзгөртүү жөндөмүн, адеп-ахлактын барган сайын жогорку формаларын өнүктүрүүнү талап кылат.

“Адам жана коом” предмети эки деңгээлде ишке ашырылат: предметтик жана институционалдык.

Предметти өздөштүрүү деңгээлинде эркин жана мыйзамга баш ийген жаранды калыптандыруу жана адамдын жана жарандын укуктарын коргоого, анын коомдун ар кандай чөйрөлөрүндө, өзгөчө адам, жаран жана шайлоочу, салык төлөөчү жана Мекендин коргоочусу катары активдүү көрүнүшүнө карата критикалык укуктук аң-сезимди, жөндөмдөрдү жана даярдыкты калыптандыруу жүрөт.

Предметтин мазмуну интегративдүү болуп саналат жана дисциплиналар аралык мамилеге негизделген, башкача айтканда, көп тармактуу темаларды камтыйт, анткени дээрлик бардык социалдык маанилүү көрүнүштөр саясий, укуктук, адеп-ахлактык, экономикалык жана башка билимдер көз карашынан талданышы мүмкүн.

“Адам жана коом” предметинин алкагында окуучулар курчап турган чындык менен активдүү өз ара аракеттенүүнү сунуштаган иш-аракеттердин ыкмаларына ээ болушат. Натыйжасы окуучуларда инсандык, жарандык жана укуктук маданияттын компоненттерин калыптандыруу болушу керек: мыйзамга карата позитивдүү мамиле, адам укуктарынын укуктук ченемдерин жана принциптерин билүү, өз укуктарын жана башка жарандардын укуктарын коргоого даяр болуу; туруктуу өнүгүүнүн ченемдерин жана принциптерин сактоо; окуучу жаштарда маанилүү руханий-адеп-ахлактык жана социалдык баалуулуктар катары жарандыкты жана патриоттуулукту өнүктүрүү.

Институционалдык деңгээлде окуучулар үчүн жарандык активдүүлүктүн көрүнүшү, типтүү социалдык кырдаалдарды чагылдырган таанып-билүү жана практикалык маселелерди чечүү аркылуу практикалык иш тажрыйбасына ээ болуу мүмкүн болгон шарттар түзүлөт; окуучу ошондой эле окуу коммуникациясы, окуу процессиндеги долбоордук иш жана социалдык практика тажрыйбасына ээ болот.

2.3. Предметтик компетенттүүлүктөр

“Адам жана коом” предметин окутуу “Билим берүү жөнүндө” мыйзамда жана Мектептик жалпы билим берүүнүн мамлекеттик билим берүү стандартында белгиленген компетенттүүлүккө негизделген.

“Адам жана коом” предметинин мазмунун тандоо Кыргыз Республикасынын коомунун өзгөчөлүктөрү, динамикасы жана өнүгүү деңгээли жана дүйнөдө болуп жаткан процесстер, жашоонун экономикалык, социалдык-саясий, руханий жана башка чөйрөлөрүнүн абалы, анын ичинде өлкөнү жана дүйнөнү өнүктүрүүнүн болжолдорун эске алуу менен шартталат.

Окутуунун түзүлүшү “Билим берүү жөнүндө” мыйзамда жана Мектептик жалпы билим берүүнүн мамлекеттик билим берүү стандартында белгиленген компетенттүүлүк мамилеге негизделген.

“Адам жана коом” предметинин максаттарына жана милдеттерине ылайык төрт предметтик компетенттүүлүк аныкталды:

1. **Автономдоштуруу** (өзүн-өзү аныктоо, өзүн-өзү өнүктүрүү, өз алдынча билим алуу, атаандаштыкка жөндөмдүүлүк) - ар кандай социалдык жамааттарда өз инсандыгынын уникалдуулугун жана өзгөчөлүгүн жоготпостон ыңгайлашуу жөндөмдүүлүгү, социалдык жактан алгылыктуу жүрүм-турумга ички мотивацияны калыптандыруу.

2. **Конструктивисттик** (башка адамдар, жамааттар жана мамлекет менен өз ара аракеттенүүнү билүү).
3. **Натыйжалуу** (инсандын жана коомдун жашоосунун бардык чөйрөлөрүндө жооптуу чечимдерди кабыл алуу жана алар үчүн жоопкерчилик тартуу, өз өндүрүмүн (долбоор, стартап ж. б.) түзүүгө жөндөмдүү болуу.
4. **Изилдөөчүлүк** (жеке адамдын, топтордун жана бүтүндөй коомдун жашоосун таануу жана суроолорду коюу; теориялардын негизинде коомдук жашоодогу көрүнүштөрдү түшүндүрүү, илимий далилдерди колдонуу).

2.4. Негизги жана предметтик компетенттүүлүктөрдүн байланышы

Кыргыз Республикасында орто жалпы билим берүүнүн мамлекеттик стандартында негизги катары төмөнкү компетенттүүлүктөр каралган:

- маалыматтык,
- социалдык-коммуникативдик,
- өзүн-өзү уюштуруу жана көйгөйлөрдү чечүү.

Предметтик компетенциялар негизги компетенттүүлүктөр менен тыгыз байланышта, “Адам жана коом” предметинин алкагында алардын мазмунун өнүктүрөт жана тереңдетет.

Маалыматтык компетенттүүлүк – окуучулардын маалыматты өз алдынча издөөгө, талдоого, тандап алууга, иштеп чыгууга, анын аныктыгын баалоого, аргументтүү тыянактарды түзүүгө, өз ишин пландаштыруу жана жүзөгө ашыруу боюнча критикалык ой жүгүртүүгө жана аң-сезимдүү чечимдерди кабыл алууга даярдыгы жана жөндөмдүүлүгү, зарыл маалыматты алуу жана көйгөйлөрдү чечүү үчүн аны оозеки жана жазуу жүзүндө берүү менен диалог түзүүгө жөндөмдүүлүгү, анын ичинде маалыматтык-коммуникациялык технологияларды колдонуу менен.

“Адам жана коом” предметинин алкагында бул компетенттүүлүк төмөнкүлөргө мүмкүндүк берет:

1. Инсандык өнүгүү, мамлекеттик жана коомдук маселелер, профилдик окутуунун багыттарына байланышкан тилди, символдорду жана тексттерди чечилүүчү маселелерге жана болгон жагдайларга карата колдонуу жана ылайыкташтыруу.
2. Медиа маалымат менен иштөө көндүмдөрүн инсандын, коомчулуктун жана мамлекет менен өз ара аракеттенүүнүн деңгээлинде чечилүүчү маселелерге карата пайдалануу жана ылайыкташтыруу:
   - белгилүү жана белгисиз нерселерди билүү жана формулировкалоо, сапаттуу жана фейк маалыматты аныктоо;
   - коомдун турмушундагы актуалдуу көйгөйлөр боюнча керектүү маалымат булактарын аныктоо жана аларга жетүү мүмкүнчүлүгүн табуу;
   - маалыматтын да, анын булактарынын да сапатын жана маанилүүлүгүн баалоо;
   - маалыматты кайра иштетүү жана түзүмдөштүрүү.
3. Натыйжалуу заманбап маалыматтык технологияларды колдонуу жана маалыматтык коопсуздукту камсыз кылуу.

Социалдык-коммуникативдик - өз умтулууларын башка адамдардын жана социалдык топтордун кызыкчылыктары менен салыштырууга, позициялардын ар түрдүүлүгүн таануунун жана башка адамдардын баалуулуктарына (маданий, диний, этникалык, гендердик, кесиптик, инсандык) сый мамиле кылуунун негизинде өз көз

карашын коргоого даяр болуу; негизги демократиялык жана жарандык укуктарды жана эркиндиктерди түшүнүү жана кабыл алуу, Мекенди сүйүү, улуттук каада-салттарды урматтоо, Кыргызстандын маданий мурасына жана жаратылышын байлыгына аяр мамиле кылуу; маданий ар түрдүүлүктү түшүнүү жана “Кыргыз жараны” жалпы жарандык идентүүлүктү калыптандыруу.
“Адам жана коом” предметинин алкагында бул компетенттүүлүк төмөнкүлөргө мүмкүндүк берет:

1. окуу жана турмуштук, кийинчерээк кесиптик кырдаалдарда да гетерогендик (ар түрдүү) топтордо иштөө үчүн зарыл болгон “жумшак көндүмдөргө” ээ болуу жана адам–адам, адам-топ жана адам-институттардын (мамлекеттик жана коомдук уюмдардын) алкагында өз ара аракеттенүү мүмкүнчүлүгүн камсыз кылат. Компетенттүүлүк конструктивдүү мамилелерди түзүүгө, чыр-чатактарды тынчтык жолу менен чечүүгө, коомдо кеңири тараган стереотиптердин терс кесепеттерин болтурбоого мүмкүндүк берет.
2. эмоцияларды кошумча башкаруу - өзүнүн жана башка адамдардын мотивдерин жана эмоционалдык абалын аңдап-түшүнүү жана түшүндүрүү жана ар кандай өз ара мамилелерди уюштурууда (эмпатияны өнүктүрүү) эске алуу жөндөмү пайда болот.

Өзүн-өзү таануу жана көйгөйлөрдү чечүү – өзүнүн потенциалдуу жана актуалдуу касиеттерин, инсандык, индивидуалдуу өзгөчөлүктөрүн, башка адамдар менен болгон мамилесин таанууга, индивидуалдуу-психологиялык жана жүрүм-турум мүнөздөмөлөрүн өзгөртүү боюнча максаттуу иш алып барууга жөндөмдүүлүк, келечектеги кесиптик ишмердүүлүктү тандоо үчүн маалыматтагы, окуу жана турмуштук кырдаалдардагы көйгөйлөрдү жана карама-каршылыктарды аныктоого, аларды чечүүнү пландаштыруу жана аларды өз алдынча чечүү же башка адамдар менен өз ара аракеттенүү, изилдөө, чыгармачылык жана долбоордук иштерди жүргүзүү үчүн критикалык ой жүгүртүү жана талдоо көндүмдөрүн колдонуу менен аларды чечүүгө жөндөмдүүлүк. “Адам жана коом” предметинин алкагында бул компетенттүүлүк төмөнкүлөргө мүмкүндүк берет:

1. Көптөгөн өз ара байланыштарды эске алуу менен аракеттенүү, башкача айтканда, адамдын өзүнүн иш-аракеттери жана чечимдери коомдук ченемдерге, социалдык жана экономикалык институттар менен кандай катышы бар экендигин түшүнүү жана билүү жөндөмү:
   - иш-аракеттердин кандай үлгүлөрү бар экендигин түшүнүү;
   - ал алкагында аракеттенген система жөнүндө түшүнүккө ээ болуу (мисалы, анын түзүмдөрү, маданияты, практикасы, формалдуу жана формалдуу эмес эрежелери жана күтүүлөрү жөнүндө билүү);
   - мүмкүн болгон кесепеттер өзүнүн же топтун ченемдери жана максаттары менен кандай катышы бар экендигине жараша ар кандай иш-аракеттердин ичинен тандоо.
2. Өз билимин, өзүн-өзү таанып-билүүнүн негизинде жүрүм-турумун тынымсыз жакшыртуунун негизинде жеке жашоо пландарын жана долбоорлорун түзүү жана ишке ашыруу;
3. Муктаждыктарды жана коомдук чектөөлөрдү аңдап-түшүнүү менен өзүнүн адамдык жана жарандык укуктарын, кызыкчылыктарын коргоо (мисалы, шайлоодо).

Негизги компетенттүүлүктөр	**Предметтик компетенттүүлүктөр**			
	Автономдоштуруу	Конструктивисттик	Натыйжалуу	Изилдөөчүлүк
Маалыматтык / маалыматты өз ишин пландаштыруу жана ишке ашыруу, аргументтүү тыянактарды түзүү үчүн колдонууга даярдык	Маалыматты өзүн-өзү таануу жана өзүн-өзү өнүктүрүү үчүн колдоно алат Өз алдынча билим алуу үчүн маалыматты издейт жана колдонот Критикалык ой жүгүртүүгө таянуу менен өзүн-өзү өнүктүрүү үчүн маалыматты тандоого жөндөмдүү Инсанга психологиялык зыян келтире турган маалыматты аныктай алат Санариптик жана медиа сабаттуулук көндүмдөрүнө ээ жана аларды окуу, инсандык, социалдык иш-аракеттерде	Достор, үй-бүлө, жамааттар менен өз ара аракеттенүү үчүн маалыматты колдоно алат Муниципалдык жана мамлекеттик институттардын иштөө принциптерин ачык булактардагы маалыматка таянуу менен түшүндүрө алат Жакынкы чөйрөдө болуп жаткан процесстер жөнүндө маалыматты табат, классификациялайт жана уюштурат (үй-бүлө, мектеп, достор, коомчулук)	Ишенимдүү маалыматтын негизинде чечим кабыл алат Маалыматтык контентти түзөт жана бөлүштүрөт Маалыматты жайылтууну жөнгө салуучу эрежелерди жана укуктук ченемдерди (анын ичинде социалдык медиада), ошондой эле мындай иш-аракеттерге байланыштуу жоопкерчиликти билет. Башка адамдын кадыр-баркын кемсинтпеген маалыматтын аныктыгы үчүн жооп берет Адамдын кадыр-баркын	Коомдо болуп жаткан процесстер жөнүндө алынган маалыматтарды талдоо жана баалоо үчүн заманбап маалыматтык технологияларды колдонот Критикалык ой жүгүртүү, фактчекинг жөндөмдөрүн колдонуп, ар кандай булактардан алынган маалыматтарды талдайт Окуу продукттарын (эссе, билдирүүлөр, долбоорлор ж. б.) иштеп чыгуу үчүн маалыматтар менен иштей алат Жүргүзүлгөн

	колдонот		кемсинтүүчү жана жалган маалыматтарды, анын ичинде социалдык медиада жайылтуу үчүн ченемдерди жана жоопкерчиликти билет	изилдөө иштери боюнча өз тыянактарын аргументтейт
Социалдык-коммуникативдик/ өз каалоолорун башка адамдардын жана социалдык топтордун кызыкчылыктары менен салыштырууга, позициялардын ар түрдүүлүгүн таанууга жана баалуулуктарга сый мамиле кылууга даяр болуу	Өзүнүн көптөгөн иденттүүлүгүн (гендердик, жарандык, этникалык, диний, тилдик, маданий ж.б.) аныктайт жана болжолдойт, бирдейликти калыптанышына таасир этүүчү факторлорду аныктайт.	Басмырлабоо жана башкалардын пикирин урматтоо принциптерин жетекчиликке алуу менен командада иштейт Көп түрдүүлүктүн баалуулуктарынын негизинде конструктивдүү диалогду жүргүзө алат Чыр-чатактарды конструктивдүү чечүү технологияларын билет, моделдейт жана колдонот.	Мектептин жашоосунун жана жергиликтүү жамааттын жашоосунун маселелерин камтыган долбоордук иш-чараларга катышат Педагогдун жардамы менен же өз алдынча класстын/мектептин/жергиликтүү жамааттын муктаждыктары жөнүндө маалыматтын негизинде долбоорлорду/ишкер оюндарды иштеп чыгат Мектептеги өз алдынча башкаруунун ишин жана/же долбоордук иш-аракеттерди уюштурат жана	Мектептин жана жергиликтүү жамааттын жашоосунун өзгөчөлүктөрүн жана көйгөйлөрүн изилдейт Жакынкы чөйрөдө пайда болгон кейстерди/кырдаалды талдайт, аларды чечүүнүн мүмкүн болгон жолдорун сунуштайт Изилдөө иштерин жүргүзүүдө же социалдык зарылчылыктан улам муниципалдык жана мамлекеттик органдардын өкүлдөрүнө, мектептин

			катышат	жетекчилигине же мектептин өз алдынча башкаруусуна кайрылат Глобалдык процесстердин жергиликтүү контекстке (өлкөдөгү кырдаалга) тийгизген таасирин изилдейт
Өзүн-өзү уюштуруу жана көйгөйлөрдү чечүү / өзүнүн потенциалдуу жана актуалдуу касиеттерин, инсандык, индивидуалдуу өзгөчөлүктөрүн, башка адамдар менен болгон мамилесин таанууга, индивидуалдуу-психологиялык жана жүрүм-турум мүнөздөмөлөрүн өзгөртүү боюнча максаттуу иш	Өзүнүн индивидуалдуулугун сүрөттөйт жана кабыл алат Жеке чектерин аныктап, коргой алат жана башкалардын чектерин урматтайт Көп түрдүүлүктүн баалуулугун билет жана тааныйт (көз караштарды, көйгөйлөрдү чечүүгө мамилелер, маданияттар, гендер, курак ж. б.) Өз көз карашын аргументтүү жактайт	Башка адамдар жана жамааттар менен коммуникациянын мотивдерин жана жолдорун түшүндүрөт Инсандар аралык чыр-чатактарды жана/же мектеп жамаатынын жана жакынкы чөйрөнүн ичиндеги чыр-чатактарды тынчтык жолу менен чечүү үчүн өзүнүн күчтүү жактарын (билимин, көндүмдөрүн, социалдык тажрыйбасын) колдонууга даяр “Адам жана	Жеке жана келечектеги кесиптик чөйрөдөгү артыкчылыктарын белгилейт, тандоосун аргументтей алат Өзүнүн психологиялык тибинин негизги мүнөздөмөлөрүн билет (темперамент, мүнөздүн өзгөчөлүктөрү ж. б.) жана аларды келечектеги кесиптик ишмердүүлүк чөйрөсүндөгү негизги талаптар менен салыштырат Жеке тандоодо	Жеке жана окуудагы жетишкендиктерин чагылдырган портфолио түзөт Социалдык процесстерди изилдөөнүн баштапкы көндүмдөрүнө жана куралдарына ээ (интервью жүргүзүү, даяр анкета боюнча чакан социологиялык сурамжылоо жүргүзүү, көйгөй боюнча материалдарды изилдөө) Жеке мүнөздөгү маалыматтын коопсуздугуна

алып барууга, маалыматтагы, окуу жана турмуштук кырдаалдардагы көйгөйлөрдү жана карама-каршылыктарды аныктоого жөндөмдүүлүк		коом” курсунан ээ болгон билимдерине жана көндүмдөрүнө таянуу менен муниципалдык жана мамлекеттик түзүмдөр менен өз ара аракеттенүүгө даяр	жана инсандар аралык мамилелерде чечим кабыл алат жана алар үчүн жооп берет Көйгөйлөрдүн чечимин өз алдынча демилгелейт жана креативдүү чечимдерди сунуштайт	карата талаптарды билет жана анын ченемдерин сактайт Өзүн-өзү талдай алат, анын натыйжаларынан жыйынтык чыгарат жана аларга ылайык өзүнүн жашоодогу жана окуу пландарына түзөтүүлөрдү киргизе алат Көйгөйлөрдүн келип чыгышынын себеп-натыйжалык байланыштарын аныктай алат, анын ичинде - социологиялык, саясий жана башка теориялардын негизинде

2.5. Мазмундук багыттар. “Адам жана коом” предметин түзүү логикасы

Мазмундук багыттар негизги жана жогорку мектепте окутуунун бардык этаптары үчүн өтмө болуп саналат.

1-таблица. “Адам жана коом” предметинин өтмө мазмундук багыттары

№	Мазмундук багыт	Баяндамасы
1	**Социалдашуу**	Инсандык (этникалык, маданий ж.б. идентификацияларды) сактоо менен адамды жарандык идентификациялоо (кыргыз жараны). “Кыргыз жараны” инсанды жана жарандыкты калыптандыруу Социалдык өз ара аракеттенүү (инсандар аралык, ар кандай топтордогу баарлашуу) Инсандык өзүн-өзү аныктоо/ өзүн-өзү таануу жана кесипке багыт алуу Гендер, анын калыптанышы; коомдогу стереотиптер жана аларды жеңүү Мамлекеттик жана жергиликтүү бийлик органдары, коомдук түзүмдөр (уюмдар) менен өз ара аракеттенүү ченемдери Социалдаштыруу агенттери: үй-бүлө, курдаштар жамааты, мектеп, мамлекет, жарандык коом, ММК Социалдаштыруу механизмдери: идентификация, башка адамдар менен өз ара аракеттенүү, рефлексия (өзүн-өзү таануу процесси) Социалдык классификация жана социалдык лифттер /социалдык мобилдүүлүк Мыйзамдар социалдашуу куралы катары Коомдун ченемдештирилген системасы: баалуулуктар, социалдык жана этикалык ченемдер. Жалпы адамзаттык руханий-адеп-ахлактык баалуулуктарды үйрөтүү. Рационалдуу экономикалык жүрүм-турум, финансылык институттар. Салыктар. Бюджет жана анын түрлөр. Демилгечилдик Медиа сабаттуулук, укук жана медиа мейкиндикте контентти колдонуу жана түзүү үчүн жоопкерчилик. Интернеттеги этика. Кызматтарды алуу үчүн мамлекеттик жана санариптик платформаларды колдонуу.
2	**Туруктуу жана коопсуз өнүгүү**	Туруктуу өнүгүү максаттары (ТӨМ) ТӨМ менен адам укуктарын ишке ашыруунун байланышы: коопсуз жана туруктуу экологиялык, экономикалык, социалдык чөйрөгө, улуттук жана эл аралык деңгээлде укуктарды коргоого укук Эргономика Экономикалык туруктуулук жана сарамжалдуу керектөө Жаратылыш менен коомдун ортосундагы тең салмактуулукту

		сактоо Климаттын өзгөрүүсү менен күрөшүү жана анын терс кесепеттерин алдын алуу маселелери, өзгөчө аярлуу топтор үчүн Экология, эко жүрүм-турум Кооптуу жана өзгөчө кырдаалдар Физикалык, психологиялык, экологиялык, маалыматтык коопсуздук: медиа сабаттуулук, маалыматтык жана кибер коопсуздук Адамдын денеси жана кол тийбестик/макулдук укугу, мектептеги, үйдөгү чөйрө Шаардык жана айылдык чөйрөдөгү коопсуздук, кооптуу жана өзгөчө кырдаалдардагы аракеттер Кырсыктар (табигый, социалдык, техногендик), алдын алуу, кесепеттери. Чыр-чатак жана чыр-чатактарды башкаруу. Жооптуу керектөө. Жашыл экономика. Финансылык сабаттуулук. Финансылык коопсуздук. Критикалык ой жүгүртүү. Туура эмес маалымат жана фейктер. Санариптик гигиена. Тармактагы үгүттөө жана эскертүү чаралары.
3	**Адам укуктары жана көп түрдүүлүк**	Адам укуктары жана гуманисттик баалуулуктар (адамдын кадыр-баркын урматтоо, эркиндик, теңдик жана басмырлабоо, адилеттүүлүк) Адам укуктары жана негизги ченемдер, ишке ашыруу жана коргоо институттары жана механизмдери Азчылыктардын, анын ичинде майыптыгы бар адамдардын укуктары Кыргыз Республикасында жарандык, этностук, диний, тилдик, маданий, региондук бирдейлик (бир нече бирдейликке укук) Маданий өзгөчөлүк Маданияттар диалогу, маданий өз ара аракеттенүү Адам укуктары (басмырлабоо жана тандоону жана башка маданиятты урматтоо, толеранттуулук). Маданий укуктар Массалык жана элитардык маданияттар, субмаданияттар жана контрмаданияттар Глобалдашуу жана маданий интеграция. Медиа маданият Этникалык (элдик) маданияттар жана алардын жалпы маданиятка кошкон салымы/деколонизация жана маданиятка тийгизген таасири Диндердин көп түрдүүлүгү. Мамлекеттин светтик мүнөзү Кыргызстандагы тилдер. Кыргызстандагы көп тилдүүлүк Кыргыз Республикасындагы маданий көп түрдүүлүк саясаты

“Адам жана коом” предметин түзүү логикасы

Жалпы билим берүү уюмунда “Адам жана коом” предметин өздөштүрүү үч этапка бөлүнөт:

- башталгыч билим берүү (1–4- класстар);
- базалык билим берүү (5 – 9- класстар);
- орто жалпы билим берүү (10-11-класстар).

1-этап (1-4-класстар) – “Мен жана дүйнө” предметинин алкагында өзүн көрсөтүү көндүмдөрүнө ээ болуу, адамдардын окшоштугу жана айырмачылыктары аркылуу алардын теңдигин таануу, адам укуктарынын алиппеси, жүрүм-турумдун белгиленген эрежелерин жана этиканы сактоо зарылдыгын түшүнүү, ошондой эле мамлекетти жана жарандык коомду уюштуруунун негизги принциптери жөнүндө түшүнүү.

2-этап (5-9-класстар) – бул этапта окуу материалын өздөштүрүүнүн ырааттуулугу социалдык статустун (ишке жөндөмдүүлүктүн кеңейтилиши) өзгөрүшүнүн курактык чектерин, социалдык тажрыйбаны, окуучулардын таанып-билүүчүлүк мүмкүнчүлүктөрүн эске алуу менен аныкталат. Экинчи этап маселелердин кыйла татаал чөйрөсүнө багытталган – чыр-чатактуу кырдаалдарды зомбулуксуз чечүүнүн практикалык көндүмдөрүн калыптандыруу, коомдук жүрүм-турумдун толеранттуу формаларын калыптандыруу жана өнүктүрүү. Муну менен катар башталгыч мектепте өздөштүрүлгөн “Адам жана коом” предметинин үзгүлтүксүздүгүн камсыз кылуу зарыл.

3-этап (10–11- класстар) – активдүү жарандык позицияны, жоопкерчилик сезимин, коммуникация, чыр-чатактарды чечүү ыкмаларын калыптандыруу, Кыргыз Республикасында жана дүйнөдө адамдын, коомдун жана мамлекеттин өз ара аракеттенүү механизмдерин түшүнүү үчүн окуучуларга жана бүтүрүүчүлөргө зарыл болгон компетенттүүлүктөргө ээ болуу.

“Адам жана коом” предметин өздөштүрүү үч контекстте ачылат: *жеке* (окуучунун өзү, үй-бүлөсү, достору менен байланышкан), *социалдык* (жергиликтүү курчап турган чөйрө менен байланышкан), *глобалдык* (Кыргызстандын жана дүйнөлүк коомчулуктун жашоосуна катышуу менен байланышкан).

Ошентип өзүн, курчап турган социалдык дүйнөнү таанып-билүү деңгээли акырындык менен жогорулайт, социалдык турмуштун өзгөрүп туруучу шарттарына ыңгайлашуу, чечимдерди кабыл алуу көндүмдөрүнө ээ болуу, коомдук кызыкчылыктын пайда болушу жана социумда өз мүмкүнчүлүктөрүн ишке ашыруу жүрөт.

Окуу материалы - “жөнөкөй күнүмдүк билимдер жана күнүмдүк социалдык практикалардан коомдун жашоосунун ар кандай жактары жана реалдуу социумда иш алып баруу мүмкүнчүлүктөрү жана жөндөмдөрү жөнүндө бирдиктүү түшүнүктү калыптандырууга чейин” принциби боюнча түзүлөт.

Мектеп окуучуларынын социалдык-экономикалык мейкиндигин акырындык менен кеңейтүү, алардын өздөрүнүн ишке жөндөмдүүлүгүнүн чегинде реалдуу турмушка аралашуусу негизги орто мектепте (5-11-класстар) төмөндөгү тематикалар менен аныкталат:

- 5-класс – **Адам жана анын жакынкы чөйрөсү** (үй-бүлө, достор, мектеп, коңшулар ж.б.)
- 6-класс – **Адам жана анын коомчулуктар менен байланышы**
- 7-класс – **Адам, коом жана мамлекет**
- 8 - 9-класс – **Мамлекет жана жарандык коом**
- 10-11-класс – **Адам жана дүйнө**

Мазмундук багыттардын алкагында 5 – 11-класстарда төмөнкүлөр ишке ашырылат:

- 5-класстан 11-класска чейин темалардын үзгүлтүксүз болуусу;
- “Кыргыз жараны” жарандык иденттүүлүктү калыптандыруу үчүн институционалдык шарттар;
- мектеп окуучуларын мектепте, райондо, шаарда, мамлекетте уюштурулуучу реалдуу социалдык-маанилүү иштерге тартуу менен курстун изилдөөчүлүк жана практикалык-ишмердик багыты.
- материалдын жеке даректүүлүгү, окуучулардын кызыкчылыктарын, керектөөлөрүн жана курактык өзгөчөлүктөрүн эске алуу;
- учурдун курч көйгөйлөрүнө кайрылуу;
- курстун мазмунуна психологиялык жана тарыхый-маданий материалдарды киргизүү;
- жарандык маданият жөнүндө түшүнүгүбүздү байыткан адамдардын, көркөм жана тарыхый баатырлардын образдарына кайрылуу.

2.6. Окуу материалын мазмундук багыттар жана класстар боюнча бөлүштүрүү

3-таблица. Адам жана коом – окуу материалын мазмундук багыттар жана класстар боюнча бөлүштүрүү

Мазмундук багыттар	5-класс	6-класс	7-класс	8-класс	9-класс	10-класс	11-класс
Социалдашуу	Мен-адаммын: эмоциялар, сезимдер. Адамдын керектөөлөрү Мен жана дүйнө (үй-бүлө, достор, мектеп, коом, мамлекет) Баарлашуу жана баарлашуунун түрлөрү Маалымат Реалдуу Мен – виртуалдуу Мен Экономика деген эмне? Адамдын жашоосундагы акча.	Индивид. Адамдын биосоциалдык табияты. Кыргызстандагы үй-бүлөлүк баалуулуктар жана каада-салттар. Критикалык ой жүгүртүү. Адеп-ахлактык баалуулуктар жана моралдык ченемдер Баарлашуучу тараптар. Социалдык страттар Коммуникация	Индивидуалдуулук жана анын өзгөчөлүктөрү Инсандар аралык мамилелер социалдык муктаждык катары Адамдын жашоосундагы баалуулуктар Адамдын мүмкүнчүлүктөрү Сенин коомчулугуңдагы топтор Үй-бүлө-коомдун бир бөлүгү катары.	Инсан жана инсандын түзүлүшү Инсанды калыптандыруу факторлору Адамдын өзү жөнүндө түшүнүгү Үй-бүлө социалдык институт катары Коомдун түзүлүшү, социалдык институттар Социалдык лифттер жана социалдык мобилдүүлүк	Өзүн-өзү аңдап-түшүнүү жана өзүн-өзү баалоо Иденттүүлүк: “Кыргыз жараны” Топтун түзүмү Инсандын кесиптик өзүн-өзү аныктоосу. Баарлашуу өз ара аракеттенүү катары (баарлашуунун интерактивдүү жагы) Социалдык ченемдер Жарандык	Инсандын өзүн-өзү ишке ашыруусу Дүйнө тааным Инсандын социалдык абалы жана ролдору Адамдар аралык коммуникация каражаттарынын көп түрдүүлүгү жана натыйжалуу баарлашуу ыкмалары Баарлашуу кабыл алуу катары (баарлашуунун перцептивдик жагы) Медиа мейкиндигинде өзүн көрсөтүү (блог жүргүзүү,	Инсан иш-аракеттердин субъектиси катары Өз жашоосун башкаруу: максаттар, пландар, баалоо Глобалдык дүйнөдө адамдын ролу Баарлашуудагы манипуляция Коомдордун трансформациясы

	Окуучунун жеке финансылары. Адамдын жашоосундагы эрежелер жана каада-салттар. (Моралдык жана укуктук ченемдер)	этикасы Медиа контентти өндүрүү Үй-бүлөлүк экономика жана чарба Социалдык жөлөкпулдар Керектөө маданияты Мамлекет: анын белгилери жана функциялары.	Нике: эрте курактагы нике, нике мамилелеринин принциптери. Маалымат жана анын булактары Медиа сабаттуулук Социалдык медиа Сананиптик аккаунттар Аманаттар Үй-бүлөнүн экономикалык жоопкерчилиги. Камсыздандыру у. Экономика жана ишкердик. Башкаруу формалары. Мамлекеттик	Гендердик жана социалдык теңчилик Сананиптик идентүүлүк ММК жана медиа Санариптик аккаунттар жана санариптик идентүүлүк. Фейктер, анык эмес маалымат Медиа мейкиндиктеги жүрүм-турумду укуктук жөнгө салуу. (Кыргызстанда гы медиа мейкиндиктеги жүрүм-турум үчүн жоопкерчилик) Банктар акча операциялары	көзөмөл Пикирлердин плюрализми СМедиа мейкиндиктеги сөз эркиндиги Эмгек Рыногу жана анын өзгөчөлүктөрү Медиа мейкиндиктеги маалыматты талдоо куралдары Фактчекинг Менин интернеттеги мүмкүнчүлүктөр үм Санариптик көчмөндүк Ишкердик жана стартаптар аркылуу өзүн-өзү ишке ашыруу Укук тармактары.	жандуу журнал) жана контент үчүн жоопкерчилик Баарлашуудагы манипуляция Социалдык медиадагы маалыматтык пропаганда Санариптик дүйнөдөгү санарип жаран Мамлекеттик жана муниципалдык кызматтарды көрсөтүүчү санариптик платформалар Рынок шартындагы фирма Менеджмент жана маркетинг Жумуш жана жумушсуздук Инфляция. Дүйнөлүк экономика Бийликти бөлүштүрүү	Илим жана билим берүү: коомдогу ролу Жарандык коом жана мамлекет Коомдук мониторинг жана жарандык көзөмөл Маалымат жана медиа ММКны критикалык талдоо Маалыматтык кампаниялар (коомдук, саясий, маркетингдик) Мамлекеттин салык саясаты Мамлекеттин бюджеттик саясаты Мамлекеттер аралык өз ара аракеттенүүнүн формалары.

			түзүлүштүн формалары: дүйнөдө жана Кыргызстанда Медиа балдар үчүн акча табуу ыкмасы катары (Youtube, Tik-Tokтогу балдар каналдары)	Инвестициялар Өздүк бизнес Финансылык система жана насыялоо Кыргызстандын Конституциясы Жарандык коом жана жарандык активдүүлүк Укуктук маданият Мыйзам чыгаруу процесси	Укук жана укуктук мамилелер Четтеген (девианттык) жүрүм-турум Жарандык катышуу КРдеги бийлик системасы Шайлоо жана шайлоо системалары Коррупция жана ага каршы туруу	Бийликтин өкүлчүлүктүү жана аткаруучу органдары Жергиликтүү жамааттар жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу Саясий плюрализм жана партиялык система Жарандык позиция жана жарандык катышуу	Эл аралык соода жана интеграция Саясий режимдер Саясий маданият Идеология
Туруктуу жана коопсуз өнүгүү	5 Жашоону урматтоонун негизинде жаратылыш менен болгон мамиле. Ден соолук адамдын жана коомдун өнүгүү булагы катары	6 Зыяндуу адаттар жана алардын кесепеттери (тамеки чегүү, алкоголизм, токсикомания жана наркомания). Үйдө, мектепте, шаарда/айылда жашоо-	7 Чыр-чатак кырдаалдарын үйдүн, класстын, мектептин деңгээлинде чечүү стратегиялары Критикалык ой жүгүртүү жана медиа	8 Буллинг жеке коопсуздукту бузуу катары Кастык тили жана тынчтыктын тили жана коопсуздук Мектеп, шаар, өлкөдөгү инклюзивдик	9 Кыргыз Республикасында тилдик иденттүүлүккө укук. Көп тилдүүлүк коомду өнүктүрүүнүн ресурсу катары. Капитал менен адамдын	10 Стресс. Стрессти жеңүү ыкмалары. Адамзаттын өнүгүүсүнүн ар кандай баскычтарында жаратылыш менен коомдун өз ара	11 Климаттын өзгөрүшүнө ыңгайлашуу, өзгөчө аярлуу топтор үчүн. Экономикалык өсүү жана өнүгүү. Социалдык капитал

	Коомдогу коопсуздук: коргоо механизмдери. Интернет жана тармактагы коопсуздук Үйдү кантип башкаруу керек (экономика коомдун фундаменти катары). Жоопкерчиликтүү керектөө. “Жашыл” керектөө деген эмне?	турмуштун коопсуздугу. Чыр-чатак, анын себептери, жүрүшү жана кесепеттери. Чыр-чатактарды кантип чечүү керек Социалдык медиадагы коопсуздук. Экология туруктуу өнүгүүнүн негизи катары.	Социалдык медиада жеке маалыматты коргоо боюнча чаралар. Жашыл экономика, анын мүмкүнчүлүктөрү жана чектөөлөрү. КР экологиялык саясаты.	чөйрө: өнүгүүдөгү өзгөчөлүктөрү бар адамдардын билим алуу, эмгек, эс алуу укугун ишке ашыруу Кибербуллинг психикалык ден соолукка жана жашоого коркунуч катары Туруктуу өнүгүү үчүн муктаждыктар жана ресурстар	бакубатчылыгынын байланышы. Экономикада керектөөнүн жана өндүрүштүн рационалдуу моделдери. Эмгек миграциясы. Жашыл экономиканын жана туруктуу өнүгүүнүн экономикалык мазмуну. Жумушсуздук, себептери жана коомдун туруктуулугуна тийгизген таасири.	аракеттенүүсү. Чыр-чатактуу кырдаалды чечүүнүн деструктивдүү жана конструктивдүү ыкмалары. Кыргызстандын экономикалык өнүгүүсү. Сунуш жана суроо-талап модели Адам укуктары жана туруктуу экономикалык жана экологиялык өнүгүү.	туруктуу өнүгүүнүн шарты катары. Кыргыз Республикасынын контекстинде туруктуу өнүгүү концепциясы. Бир алкак - бир жол жана башка чек ара долбоорлору. Мамлекеттер аралык чыр-чатактарды чечүү механизмдери. Маалыматтык “согуш”

Адам укуктары жана көп түрдүүлүк	5	6	7	8	9	10	11
	Адам укуктары жана Мен Баалуулуктар адам укуктарынын негизинде Күнүмдүк жашоодо стереотиптердин ролу. Биз ар түрдүүбүз, бирок бирдейбиз. Менин мекеним Кыргызстан.	Адамдын коомдогу жүрүм-туруму. Баарлашуу Дүйнөдөгү жана Кыргызстандагы маданияттардын жана диндердин көп түрдүүлүгү. Менин шаарымдын/айылымдын социалдык жана маданий портрети. Адам укуктарынын тарыхы жана эволюциясы. Адам укуктарынын вертикалдык мүнөзү. Адам укуктарынын жалпы декларациясы жана Баланын	Адам укуктарынын мазмуну жана мамлекеттин аларды камсыздоо боюнча милдеттери. Негизги стандарттар. Чыр-чатак жана аны зомбулуксуз чечүү жолдору. Чыр-чатактарды чечүүдөгү адам укуктарынын ролу. Маданият жана маданияттын түрлөрү. Сенин коомчулугуңдагы топтор. Инклюзия жана бирдей мүмкүнчүлүктөр коому. Социалдык	Басмырлоого тыюу салуу Маданий өзгөчөлүк Гендердик теңчилик Мамиледеги ынтымак. Коомдун этникалык көп түрдүүлүгү Толеранттуулук Дин социалдык институт катары. Адам укуктары жана чыр-чатактар. Адам укуктарын коргоо боюнча мамлекеттердин жоопкерчилиги. Бийлик көп түрдүүлүктү башкаруу ыкмасы катары	Менин конституциялык укуктарым жана аларды коргоо механизмдери Адам укуктары концепциясынын тарыхы. Абсолюттук жана салыштырмалуу укуктар. Кулчулукка жана кыйноолорго тыюу салуу. Адам укуктары, демократия жана коопсуздук. Үч эркиндик: пикир билдирүү, тынч чогулуштар жана ассоциациялар Адамдын социалдык, экономикалык жана маданий укуктары. Коргоонун негизги	Күнүмдүк жашоодо адам укуктарынын бузулушу. Жарандык позиция жана адамдын активдүүлүгү Коомдордун түрлөрү. Дүйнөнүн цивилизациялык көп түрдүүлүгү. Бизди эмне бириктирет: илим, билим берүү жана искусство. Кыргызстандагы гендердик теңчилик жана саясат. Аялдарга карата зомбулук менен күрөшүү. Адам укуктарын коргоонун негизги	Дүйнөдө жана өлкөдө адам укуктарынын бузулушу. Адам укуктарын коргоо боюнча эл аралык укук Глобалдык цивилизация жана глобалдык жарандуулук. Эл аралык гуманитардык укук Кыргыз Республикасында маданий көп түрдүүлүк саясаты

		укуктарын коргоо боюнча ковенция. Адамдын жарандык жана саясий укуктары Кыргыз жараны. Кыргызстандагы көп түрдүүлүк: этностук, тилдик, маданий	медиа жана алардын коомго тийгизген таасири. Адам укуктарынын универсалдуу мүнөзү. Ажыратылгыстык жана бөлүнбөстүк. Көп түрдүү коом үчүн демократия жана адам укуктарынын ролу. Укук жана укуктук мамлекет. Укук бузуулар жана алар үчүн жоопкерчилик Укук коргоо органдары жана мыйзамдарды сактоо.	Адам укуктарын коргоонун негизги эл аралык жана улуттук механизмдери.	принциптери. Кыргызстандын этникалык маданияты жана алардын жалпы маданиятка кошкон салымы Стереотиптер жана басмырлоо. Азчылыктардын укуктарын коргоо: майыптыгы бар адамдар, мигранттар жана башка аярлуу категориялар Кыргызстан-биздин жалпы үйүбүз. Маданият диалогу жана өнүгүүнүн жаңы стратегияларын издөө.	ыкмалары. Диний жана светтик маданият (дин чөйрөсүндөгү саясат жана светтик принцип)	

III БӨЛҮМ. ОКУТУУНУН НАТЫЙЖАЛАРЫ ЖАНА БААЛОО

3.1. Окуучуларды окутуунун натыйжалары класстар боюнча

Натыйжалар таблицасындагы белгилердин идентификатору:
1 - цифра – класс (5, 6, 7, 8, 9, 10, 11)
2 - цифра – тематикалык багыт
3 - цифра - компетенттүүлүк
4 - цифра – натыйжа
Мисал: 5.1.2.3 (*кара шрифт менен белгиленген*)
1 - цифра – класс (**5**, 6, 7, 8, 9, 10, 11)
2 - цифра – тематикалык багыт:
3 - цифра – компетенттүүлүк:

- Автономдоштуруу (өзүн-өзү аныктоо, өзүн-өзү өнүктүрүү, өз алдынча билим алуу, атаандаштыкка жөндөмдүүлүк)
- Натыйжалуу (коомдун жашоосунун бардык чөйрөлөрүндө жооптуу чечимдерди кабыл алуу жөндөмү)
- Конструктивисттик (башка адамдар, жамааттар жана мамлекет менен өз ара аракеттенүүлөр)
- Изилдөөчүлүк

4 - цифра – натыйжа.
Эскертүү: мазмундук багыттардагы жана компетенттүүлүктөрдөгү натыйжалардын саны бирдей эмес болушу мүмкүн (1ден 3-5ке чейин). Билим берүүнүн натыйжалары алардын үстүндө артыкчылыктуу иштөө үчүн айрым класстарда көрсөтүлөт; бирок бардык мурунку/кийинки класстарда да алар боюнча иштөө керек.

4-таблица. Адам жана коом – окуучуларды окутуунун натыйжалары класстар боюнча

№	Мазмундук багыттар	Компетенттүүлүктөр	5-класс	6-класс	7-класс	8-класс	9-класс	10-класс	11-класс
1.1	**Социалдаштыруу**	**Автономдоштуруу (өзүн-өзү аныктоо, өзүн-өзү өнүктүрүү, өз алдынча билим алуу, атаандаштыкка жөндөмдүүлүк)**	5.1.1.1. Аты-жөнүн, улутун идентификациялайт, баарлашууда жана биргелешкен иш-аракеттерде өзүнүн жана башка адамдардын уникалдуулугун тааныйт 5.1.1.2. Ата-энесинин уруксаты	6.1.1.1. Инсандын түзүлүшүн аныктайт жана курамдык бөлүктөрүн бөлүп көрсөтөт, өзүн-өзү өнүктүрүү планын түзөт жана аткарат. 6.1.1.2. Өзүн-өзү өнүктүрүү планын түзөт жана аткарат 6.1.1.3. Өзүн-өзү	7.1.1.1. Тандоо жүргүзөт жана өзүнүн инсандык баалуулуктары жөнүндө ой жүгүртөт; баалуулук багыттарындагы артыкчылыктарын аныктайт жана аргументтейт. 7.1.1.2. Баалуулук багыттарындагы артыкчылыктарын	8.1.1.1. Адамдын муктаждыктарын талдайт: материалдык жана руханий; чыныгы жана жалган, өзүнүн муктаждыктарын өнүктүрүү пландарын түзөт. 8.1.1.2. Өз муктаждыктарын өнүктүрүү пландарын түзөт.	9.1.1.1. Адамдын мүмкүнчүлүктөрүн ачат: кадимки жана көрүнүктүү. Эрктүүлүктү, мүнөздү өнүктүрүү боюнча иш алып барат. 9.1.1.3. Өзүнүн жаш курагы боюнча “укукка жөндөмдүүлүк” жана “аракетке жөндөмдүүлүк” алкактарын билет жана аларды	10.1.1.1. Жаран катары инсандык өзүн-өзү аныктоону көрсөтөт. 10.1.1.2. Блог жүргүзүү куралдарын жана мүмкүнчүлүктөрүн билет жана аларды колдоно алат	11.1.1.1 Социалдык мейкиндикте жана социалдык мезгилде инсанды аныкташат. 11.1.1.2 Өзүн КР жараны катары көрсөтөт (кыргыз жараны)

			менен мессендже рлерди (ватсапп, телеграмма ж.б.) жана социалдык тармактард ы колдонот	өнүктүрүү үчүн социалдык медиадагы маалыматт ы тандайт жана критикалы к ой жүгүртөт	аныктайт жана аргументтей т 7.1.1.3. Социалдык тармактарды н артыкчылык тары менен кемчиликтер ин билет жана түшүндүрө алат	8.1.1.3. Өзүн-өзү өнүктүрүү үчүн өзү колдонгон ММК жана медианын маанилүүлүгү н түшүндүрөт	өзүнүн эмгек жана коомдук ишинде колдоно алат 9.1.1.4. Социалдык медианын мүмкүнчүлүк төрүн билет жана аны өзүн билдирүү, үйрөнүү жана акча табуу үчүн колдонот.		
1.2		**Натыйжа луу (коомдун жашоосу нун бардык чөйрөлөр үндө жоопту у чечимдер ди кабыл алуу**	5.1.2.1. Үй-бүлөнү коомдун негизи катары сүрөттөйт 5.1.2.2. Кабыл алынган жагымдуу экономика	6.1.2.1. Үй-бүлөнүн башка социалдык топтор жана социалдык институтта р (мектеп, жергиликт үү өз	7.1.2.1. Коомдук топторду жана алардын коомдогу ордун идентифика циялайт. 7.1.2.2 Үй-бүлөнүн	8.1.2.1. Инклюзия түшүнүгүн түшүнөт, аны адамдын укуктарын жана мүмкүнчүлүк төрүн сүрөттөө үчүн колдонот	9.1.2.1. Гендердик ролдорду эске алуу жана гендердик стереотиптер ди жеңүү менен үй-бүлөнү жана андагы мамилелерди н ченемдерин	10.1.2.1. Товарларды н жана кызмат көрсөтүүлөр дү керектөөчү катары чечим кабыл алат, керектөөнүн экономикал	11.1.2.1. Бизнести уюштурууну н жана жүргүзүүнү н негизги принциптер и менен тааныш жана бизнес долбоор түзөт

		жөндөмү)	лык чечимдин пайдасын жеке жана Кыргызстандын коомдук баалуулуктары менен салыштырат	алдынча башкаруу органдары ж. б.) менен байланышын сүрөттөйт 6.1.2.2. Ата-энелердин көзөмөлү астында социалдык тармактарда контент түзөт	жана коомдун жашоосундагы экономиканын ролун түшүндүрөт жана экономикалык жактан максатка ылайыктуу чечимдерди кабыл алуу көндүмгө ээ 7.1.2.3. Социалдык медиада жеке маалыматтарды коргоо боюнча чараларды колдонот	8.1.2.2. Социалдык лифттердин социалдык мобилдүүлүгү түшүнүктөрүн түшүндүрөт жана билим берүү мүмкүнчүлүктөрүн негизги социалдык лифт катары колдонот	сүрөттөйт 9.1.2.2. Курдаштарынын арасындагы мыйзамсыз аракеттерди аныктайт жана мыйзам чегинде реакция кылат. 9.1.2.3. Чыгымдардын бюджетин жүргүзөт 9.1.2.4. Коомдук маанилүү темалар боюнча социалдык тармактарда жарыяларды түзөт	ык, социологиялык жана психологиялык өбөлгөлөрүн эске алуу менен жеке керектөө маданиятын тарбиялайт 10.1.2.2. Коомдук жана экономикалык маселелер боюнча өз позициясын билдирүү үчүн медиа контентти түзөт 10.1.2.3. Жарандык коом жөнүндө	11.1.2.2. Муниципалдык жана мамлекеттик кызматтарды колдоно алышат жана аларды көрсөтүүнүн сапатын баалашат

								түшүнүккө ээ, жарандык демилгелерди колдойт	
1.3		**Конструктивисттик (башка адамдар, жамааттар жана мамлекет менен өз ара аракеттенүүлөр)**	5.1.3.1 Жакынкы чөйрөдө (үй-бүлө, мектеп, достор) болуп жаткан процесстер жөнүндө маалыматты табат, классификациялайт жана системалаштырат, аны өзүнүн жүрүм-турумун иштеп чыгуу/өнүктүрүү/жөндөө үчүн колдонот.	6.1.3.1 Өзүнүн жүрүм-турумунун этикалык кодексин түзөт, класста жана мектепте жүрүм-турум эрежелерин иштеп чыгууга катышат. 6.1.3.2. Башка колдонуучулар менен өз ара аркеттенүүдө	7.1.3.1 Жеке же коомдук чөйрөдөгү чыр-чатактуу кырдаалды чечүүдө өзүнүн жүрүм-турумун жана жолдошторунун жүрүм-турумун жөнгө салат	8.1.3.1. Социалдык-коммуникативдик көндүмдөрдү колдонуу менен кырдаалга таасир этет 8.1.3.2. Улуттук жана жалпы адамзаттык баалуулуктарга жана артыкчылыктарга негизделген өз көз карашын коргойт	9.1.3.1 Адамдын жана мамлекеттин турмушунда коомдук мамилелерди жөнгө салуучу катары моралдын жана укуктун ролун сүрөттөйт. 9.1.3.2. Ар кандай деңгээлдеги (инсандык, коомдук) өз ара мамилелерди түзүүдө soft	10.1.3.1 “Ресурстардын чектелүүлүгү”, “керектөөлөрдүн чексиздиги”, “экономикалык ресурстар” түшүнүктөрүн конкреттүү экономикалык кырдаалды талдоодо колдонот	11.1.3.1 Негиздүү чечимдерди кабыл алат жана өзүнүн жарандык позициясына ылайык жеке жана социалдык чөйрөлөрдө аракеттерди көрөт; 11.1.3.2 Өзүнүн жарандык позициясын башка адамдардын (референттик топтордун) жана бүтүндөй

				тармактык этикеттин эрежелерин сактайт			skillsти көрсөтөт 9.1.3.3. ММКнын инсанга жана коомго тийгизген таасирин аныктайт		коомдун позициялары менен салыштырат 11.1.3.3. Медиа мейкиндиктеги маалыматтык кампаниялардын түрлөрүн аныктайт
1.4		**Изилдөө чүлүк**	5.1.4.1. Үй-бүлө мүчөлөрүнүн муктаждыктарын изилдейт жана муктаждыктардын иерархиясын түзөт 5.1.4.2.	6.1.4.1. Мектеп турмушунун маселелерин камтыган долбоордук иш-чараларга катышат 6.1.4.1. Интернеттен алынган	7.1.4.1. Мектептин жана жергиликтүү жамааттын муктаждыктарын өздөштүрөт, мугалимдердин колдоосу менен топто социалдык долбоорду	8.1.4.1. Заманбап маалыматтык технологияларды колдонуу менен ар кандай коомдук маселелерди бөлөт жана категориялайт 8.1.4.2.	9.1.4.1. Мектепте жана/же жергиликтүү жамаатта пайда болгон кырдаалдар/кейстер менен ишти пландаштырат жана уюштурат, аларды чечүүнүн	10.1.4.1. Педагогдун жардамы менен же класстын/мектептин/жергиликтүү жамааттын муктаждыктары жөнүндө маалыматтын негизинде долбоорлорд	11.1.4.1. Мектептик өз алдынча башкаруунун жана/же долбоордук ишмердикти изилдөөлөр элементтери менен уюштурат жана катышат

			Окутуу максатында Интернеттен маалыматтарды табат жана колдонот	маалыматты салыштырат жана критикалык ой жүгүртөт	иштеп чыгат 7.1.4.2. Сурамжылоолордун жана интервьюлардын эң жөнөкөй формаларына ээ, алынган маалыматтарды иштеп чыгуу үчүн маалыматтык технологияларды колдонот	Маалыматка сын көз менен карайт жана аны талдай алат	мүмкүн болгон жолдорун моделдейт 9.1.4.2. Медиа мейкиндиктеги кастык тилин тааныйт жана ага каршы турат 9.1.4.3. Медиа ишмердүүлүгүн жөнгө салуучу ЧУАга таянуу менен окуу кейстерин талдайт	у/ишкер оюндарды өз алдынча иштеп чыгат 10.1.4.2. Социалдык медиадагы маалыматтык пропаганданы айырмалайт	11.1.4.2. ММКдагы маалыматты критикалык талдоого алат 11.1.4.3. Реалдуу статистикалык маалыматтарды колдонуу менен дүйнө жана Кыргызстандагы рыноктун жана рыноктук мамилелердин маанисин талдайт
2.1	**Туруктуу жана коопсуз өнүгүү**	**Автоном доштуруу (өзүн-өзү**	5.2.1.1. Жеке - физикалык жана	6.2.1.1. Экологиянын, экономика	7.2.1.1. “Туруктуу өнүгүү” түшүнүгүн	8.2.1.1. Жаратылыштагы, коомдогу,	9.2.1.1. Айлана-чөйрөнү коргоо жана	10.2.1.1. Туруктуу өнүгүү үчүн коомчулукт	11.2.1.1. Кесиптик багыт алууда

		аныктоо, өзүн-өзү өнүктүрү ү, өз алдынча билим алуу, атаанда штыкка жөндөмд үүлүк)	психология лык коопсуздук тун, анын ичинде дененин кол тийбестиги нин ченемдери н билет жана сактайт. 5.2.1.2. Туруктуу өнүгүүнүн этикалык аспектилер и, анын ичинде теңчилик көйгөйлөр үн, тилектешт ик жана адамдарды н жана жаратылы	нын жана коомдун өз ара байланыш ын аныктайт жана өзүнүн келечеги үчүн алардын маанисин түшүндүрө т. 6.2.1.2. Мектептег и, айылдагы, шаардагы экологиял ык кырдаалды жакшырту у маселесин чечүү жолдорун сунуштоо	адамдардын жана социумдун жашап кетүү шарты катары түшүндүрөт 7.2.1.2. Инсанга психологиял ык зыян келтирүүгө жөндөмдүү маалыматты таанышт	экономикадаг ы кырдаалды сүрөттөөдө "туруктуу өнүгүү" түшүнүгүн колдонот, Кыргыз Республикасы нда жашыл экономиканы өнүктүрүүнүн зарылдыгын аргументтейт. 8.2.1.2. Жеке жыргалчылыг ы үчүн жана башкалардын жыргалчылыг ы үчүн жүрүм-турум моделин түзөт 8.2.1.3. Медиа мейкиндигин жөнгө	анын абалын жакшыртуу үчүн зарыл болгон көндүмдөрдү көрсөтөт, мектептин жана/же коомчулуктун деңгээлинде айлана-чөйрөгө карата өзүнүн жана башка адамдардын, топтордун, жүрүм-турумунун жаңы моделин түзөт 9.2.1.2. Мектепте, үйдө, коомчулукта коопсуз, туруктуу чөйрөнү	ун, өлкөнүн жана дүйнөнүн деңгээлинде ги иш-аракеттерди н өз ара байланышы н жана өз ара көз карандылыг ын түшүндүрөт 10.2.1.2. Билим берүүнүн артыкчылыг ын озүнүн жыргалчыл ыгы жана туруктуу өнүгүү үчүн негизги капитал катары түшүндүрөт	жашыл экономикан ы өнүктүрүү үчүн зарыл болгон кесиптерди тандайт. 11.2.1.2. Коомчулукт ун жана мамлекеттин деңгээлинде жооптуу экологиялык , экономикал ык, социалдык жүрүм-турумду көрсөтөт. 11.2.1.3. Медиада маалыматты к "согушту" аныктоо

			штын өз ара байланышын жактайт 5.2.1.3. Жеке иш-аракеттер жергиликтүү жамааттагы, өлкөдөгү жана дүйнөдөгү экологияга кандай таасир этеринин мисалдарын келтирет	менен экологиялык акцияларга аң-сезимдүү катышат.		салуучу жана ага ылайык иш алып барган негизги ЧУАны билет.	түзүүгө (мугалимдер, ата-энелер менен бирге) катышат		ыкмаларын билет жана колдонот 11.2.1.3. Туруктуу өнүгүү үчүн 4К компетенцияга ээ
2.2		**Натыйжалуу (коомдун жашоосунун бардык чөйрөлөр үндө**	5.2.2.1. Толеранттуулукту көрсөтөт жана жеке жана коомдук деңгээлдег	6.2.2.1. Жеке чектерди түзүү жана коргоо боюнча чечимдерди кабыл	7.2.2.1. Чыр-чатакты чечүү стратегиясын билет жана аларды үй-бүлөдө,	8.2.2.1. Өз аймагынын экологиясынын бузулушунан келип чыккан көйгөйлөрдү	9.2.2.1. Туруктуу өнүгүү үчүн ресурс катары көп түрдүүлүктүн баалуулуктарын жактайт	10.2.2.1. Чоңдор менен биргеликте өз жамааттарынын экономикал	11.2.2.1. “Глобалдуу ой жүгүрт-локалдуу иш-аракет кыл” принцибин жетекчилик

		жооптуу чечимдерди кабыл алуу жөндөмү)	и дискриминацияга каршы турат. 5.2.2.2. Кооптуу жана өзгөчө кырдаалдарды айырмалайт, алардын ар биринде негизги иш-аракет көндүмдөрүнө ээ (мугалиминин, ата-эненин көзөмөлү астында).	алат 6.2.2.2. Ден соолукка пайдалуу жана зыяндуу азык-түлүктөрдү айырмалайт, үй-бүлөсү үчүн пайдалуу меню сунуштайт	мектепте, коомчулуктаар кандай кырдаалдарда колдонот	көрсөтөт, алардын адамдын ден соолугуна кандай таасир этерин жана ден соолукту сактоо үчүн кандай чараларды колдонуу керектигин сүрөттөйт. 8.2.2.2. Социалдык четтетилген адамдарды биргелешип иштөөнүн ар кандай формаларына тартуу менен аларды колдоого катышат	9.2.2.2. Маалыматтын аныктыгын аныктоочу инструменттерди колдонот (фактчекинг, верификация)	ык, социалдык, экологиялык көйгөйлөрүн аныктоо үчүн иш алып барат жана аларды мектеп жана жергиликтүү деңгээлде чечүүгө катышат	кылат, бул азыркы учурдун глобалдык көйгөйлөрүн жергиликтүү жана аймактык деңгээлде чечүүгө катышууга мүмкүндүк берет
2.3		**Конструктивисттик**	5.2.3.1. Биргелешкен иш-	6.2.3.1. Топто иштей	7.2.3.1. Туруктуу өнүгүү	8.2.3.1. Демократия, өз ара сый-	9.2.3.1. Укуктук мамлекеттин	10.2.3.1. Кыргыз Республикас	11.2.3.1. Мамлекеттер аралык

		(башка адамдар, жамааттар жана мамлекет менен өз ара аракеттенүүлөр)	аракеттер жана чыр-чатактарды конструктивдүү чечүү үчүн курдаштары, өзүнөн кичүү балдары жана чоңдор менен кызматташуу көндүмдөрүн көрсөтөт.	алат, өз ара аракеттене алат жана макулдашканды, баарлашканды билет, мектептин жашоосунун жана үй-бүлөнүн жана коомчулуктун ар кандай чөйрөлөрүндө кабыл алынган демократиялык чечимдерди урматтайт. 6.2.3.2. Айрым адамдар, жергиликтүү	максаттарында долбоорлорду ишке ашыруу үчүн жергиликтүү өз алдынча башкаруу уюмдары менен өз ара аракеттенет (мугалимдин же башка чоңдордун колдоосу менен) 7.2.3.2. Үйдө, мектепте жана көчөдө коопту жана өзгөчө кырдаалдарда өзүнүн иш-аракеттерин	урмат принциптеринин негизинде түзүлгөн мектептин өз алдынча башкаруусуна катышат 8.2.3.2. Мектептеги коопсуз чөйрө боюнча акцияларды/долбоорлорду демилгелейт (буллингди, гендердик басмырлоону, физикалык жана психологиялык зомбулукту алдын алуу ж.б.)	негизги белгилерин атайт жана түшүндүрөт жана Кыргыз Республикасынын мамлекеттик бийлигине талдоо жүргүзөт	ындагы мамлекеттик бийликтин түзүмдөрүн алардын тарыхый контекстинде түшүндүрөт. 10.2.3.2. Медиадагы манипуляцияны аныктайт, жүргүзүлгөн талдоону эске алуу менен чечим кабыл алганды билет	мамилелердин белгилерин белгилейт жана мамлекеттер аралык чыр-чатактардын ар кандай түрлөрүн ийгиликтүү чечүүнүн мисалдарын келтирет 11.2.3.2. Кыргызстандын жана Борбордук Азиянын башка өлкөлөрүнүн жана бүткүл дүйнөнүн туруктуу өнүгүүсүнүн тобокелдиктерин жана

				коомчулук үчүн кооптуу жана өзгөчө кырдаалдардын кесептеттерин билет, кооптуу же өзгөчө кырдаал пайда болгондо коопсуздукту камсыз кылуу үчүн курдаштарын уюштура алат	кесепеттерин божомолдойт				мүмкүнчүлүктөрүн баалайт
2.4		**Изилдөө чүлүк**	5.2.4.1. Мектептеги жана анын айланасындагы чөйрөнү (табигый,	6.2.4.1. Адамдардын жашоо мүнөзүн жана анын айлана-чөйрөгө тийгизген	7.2.3.1. Туруктуулукту калыптандыруу үчүн зарыл болгон адамдардын	8.2.4.1. Экологиялык, социалдык ж. б. көйгөйлөрдү формулировкалайт жана жергиликтүү	9.2.4.1. Мектеп коопсуздугу боюнча сурамжылоолорду жана/же интервьюларды жүргүзөт	10.2.4.1. Туруктуулук принциптерин мектепте жана/же жергиликтүү деңгээлде ишке	11.2.4.1. Жергиликтүү коомчулуктун туруктуу өнүгүү көйгөйлөрүн чечүүнүн ар

			социалдык) сүрөттөйт жана изилдейт, аны жакшыртууга катышат	таасирин изилдөөгө багытталган долбоорлорго катышат.	сапаттарын аныктайт жана ранжирлейт жана бул билимдерди долбоордук иш-аракеттерде жана күнүмдүк жашоодо колдонот	деңгээлде туруктуу өнүгүүнү калыптандыруу үчүн актуалдуу чечимдерди кабыл алуу процессин моделдейт 8.2.4.2. Медиадагы фейк маалыматты аныктоо куралдарына ээ	жана мектептин жана жергиликтүү өз алдынча башкаруунун деңгээлинде мектептерде коопсуздук саясатын иштеп чыгууга катышат	ашырылган социалдык долбоорлор менен байланыштырат.	кандай жолдорун иштеп чыгат жана бул чечимдерди ишке ашыруу үчүн долбоордук мамилелерди иштеп чыкканды билет.
3.1	**Адам укуктары жана көп түрдүүлүк**	**Автоном доштуруу (өзүн-өзү аныктоо, өзүн-өзү өнүктүрүү, өз алдынча билим алуу,**	5.3.1.1. Көп түрдүүлүктүн өзү, ар бир адам жана бүтүндөй коом үчүн маанисин түшүндүрөт.	6.3.1.1. Коомдун өнүгүүсүнүн ар кандай баскычтарында маданияттын бир бөлүгү катары ар кандай	7.3.1.1. Адам укуктарынын жалпы декларациясынын жана башка документтердин негизинде ар бир адамдын	8.3.1.1. Коомдун этникалык көп түрдүүлүгүн өнүгүүнүн ресурсу катары сүрөттөйт. 8.3.1.2.	9.3.1.1. Абсолюттук жана салыштырмалуу адам укуктарынын айырмасын түшүндүрөт. 9.3.1.2. Пикирди	10.3.1.1. Критикалык ой жүгүртүү жана окуялардын фактыларын баалоо жана натыйжалуу баарлашуу, чыр-чатактарды	11.3.1.1. Маданияттар аралык толеранттуулукту адам укуктарын ишке ашыруу үчүн зарыл болгон баалуулук

		атаанда штыкка жөндөмд үүлүк)	5.3.1.2. Адам укуктарын ын негизинде жаткан гуманистти к баалуулукт арды - инсандын кадыр-баркын, теңдикти, эркиндикт и, адилеттүүл үктү урматтоон у жактайт жана түшүндүрө алат. 5.3.1.3. Коомдогу стереотипт ердин жана	диндердин ролун түшүнөт. 6.3.1.2. Адам укуктарын коргоодогу мамлекетт ин ролун билет жана түшүндүрө т. 6.3.1.3. Адам укуктарын ын жалпы декларация сынын жана Баланын укуктарын коргоо конвенция сынын негизинде конкреттүү адам	укуктарын сүрөттөйт 7.3.1.2. Адамдын жашоосунда гы баалуулукта рдын маанилүүлүг үн негиздейт жана алардын негизинде аракеттенет. 7.3.1.3. Негизги эл аралык жана улуттук ченемдерди жана стандарттар ды (БУУ, КР Конституци ясы) билет жана адам укуктарын коргоонун	Адам укуктары концепциясы нын өнүгүү тарыхын сүрөттөп бере алат; эч ким кыйноолорго, ошондой эле ар кандай негиздер (гендер, раса, тил ж.б.) боюнча басмырлаган мамилеге дуушар болбошу керек экендигин аргументтей алат. 8.3.1.3. Жеке чектерди коргойт жана башкалардын чектерине	эркин билдирүүгө, тынч чогулуш эркиндигине жана биригүү эркиндигине болгон укуктун маанилүүлүгү н аргументтей алат. 9.3.1.3. Азчылыктард ы, анын ичинде майыптыгы бар адамдарды, мигранттарды жана башка категориялар ды коргоодо адам укуктарынын ролу; ошондой эле майыптарга, улутка, динге	чечүү, адамдардын, анын ичинде ар кандай этностордун, маданияттард ын, диндердин ортосундагы кызматташты к аркылуу чечим кабыл алуу көндүмдөрүн ө ээ. 10.3.1.2. Кыргызстан дын өзгөчөлүгү эмнеде экендигин түшүндүрөт, кыргызстанд ыктардын адеп-ахлактык баалуулукта рын жана руханий	катары түшүндүрөт, сабырсызды ктын социалдык көрүнүштөр үн жана аларга каршы күрөшүү жолдорун сүрөттөйт 11.3.1.2. Өз өлкөсүндө жана дүйнөдө адам укуктарыны н негизги бузулушун талдайт жана бул мыйзам бузууларды алдын алуу жана акыйкаттыкт

			бейкалыс пикирлердин ролун түшүндүрө алат. 5.3.1.4. Адамдардын ортосундагы айырмачылыктарды урматтайт жана толерантту улукту көрсөтөт.	укуктарын жана баланын укуктарын атайт жана түшүндүрөт.	негизги механизмдеринин ишин түшүндүрөт (мисалы, БУУнун комитети).	урмат көрсөтөт 8.3.1.4. Социалдык жактан алгылыктуу формаларда мамилелерде макулдукту (макул эместитки) билдирет.	жана башкаларга негизделген басмырлоодон коргоо боюнча негизги эл аралык стандарттар жөнүндө билет.	багыттарын талдайт, улуттук тарыхты, маданиятты, тилди жана каада-салттарды урматтайт. 10.3.1.3. Өз турмушундагы, мектептин жана ар кандай коомчулуктардын жашоосундагы актуалдуу көйгөйлөрдүн ортосунда өз ара корреляцияны түзгөндү билет, аларды курчап турган коомдогу	ы калыбына келтирүү үчүн талап кылынган негизги чараларды атай алат. 11.3.1.3. Улуттук укук адам укуктары боюнча эл аралык стандарттарга ылайык келиши бериши керек экендигин түшүндүрө алат. Эл аралык гуманитардык укук.

								актуалдуу көйгөй менен адамдын жеке, саясий, социалдык-экономикалык жана маданий укуктарынын сакталышынын ортосунда байланышты түзө алат. 10.3.1.4. Адам укуктарын коргоодо жана туруктуу өнүгүү максаттарына жетүүдө мамлекеттин, жарандык коомдун жана укук коргоо уюмдарынын, ошондой	

								эле ар бир конкреттүү адамдын ролун түшүндүрө алат	
3.2.		**Натыйжалуу (коомдун жашоосунун бардык чөйрөлөрүндө жоопттуу чечимдерди кабыл алуу жөндөмү)**	5.3.2.1. Өзүнүн коомчулугун сүрөттөйт, өзү жашаган коомчулуктун өзгөчөлүктөрүн атай алат жана андагы өзүнүн ролун түшүндүрө алат 5.3.2.2. Кыргызстан коомун көп түрдүүлүк	6.3.2.1. Окуучу катары өзүнүн укуктарын жана милдеттерин билет жана сактайт, кенже класстын окуучуларына окуучунун укуктарын жана милдеттерин билүүгө жана сактоого жардам берет.	7.3.2.1. Айрым инсандардын ортосунда, класстык деңгээлде, мектепте талаш-тартыштарды/чыр-чатактарды чечүүдө иш-аракеттердин ыкмаларына жана стратегияларына ээ. 7.3.2.2. Авторитаризм, авторитарды	8.3.2.1. Жеке жана кызматтык бийликтин айырмасы эмнеде экендигин жана аны колдонуунун чектери кандай экендигин түшүндүрөт	9.3.2.1. Кыргыз Республикасынын Конституциясынын, Адам укуктарынын жалпы декларациясынын беренелерин талдайт, үй-бүлөдөгү, мектептеги жана жамааттагы чыр-чатактуу кырдаалдарда өз укуктарын коргойт 9.3.2.2. Кыргызстанда жана анын	10.3.2.1. Класста жана мектепте адам укуктарын ишке ашырууга, өз ара түшүнүшүүгө, сабырдуулукка жана бардык этникалык, маданий жана башка топтордун достугуна өбөлгө түзүүчү чөйрөнү түзөт	11.3.2.1. Курдаштары менен баарлашууда, мектепте жана анын чегинен тышкары кенже курактагы жана улуу адамдар менен маданий иденттүүлүктү эске алып баарлашат жана адам укуктарын жана маданий ар түрдүүлүктү урматтайт

			көз карашынан сүрөттөйт		к бийлик, демократиянын принциптер и демократиялык бийлик түшүнүктөрүн түшүндүрөт жана бул түшүнүктөрдүн ортосундагы айырманы сүрөттөйт		чегинен тышкары жерлерде өз укуктарын коргоо принциптерин билет жана аларды ар кандай деңгээлде көрсөтө алат	10.3.2.2. Адам укуктарын коргоо принциптерин билет жана алардын негизинде иш алып бара алат	
3.3		**Конструктивисттик (башка адамдар, жамааттар жана мамлекет менен өз ара аракеттенүүлөр)**	5.3.3.1. Өзүнүн жана башка адамдардын эмоцияларын аныктайт жана түшүндүрө алат, башка	6.3.3.1. Башка адамдар менен өзүнүн жана башка адамдардын кызыкчылыктарын эске алуу менен өз	7.3.3.1. Чыр-чатактарды чечүүдө адам укуктарынын ролу жөнүндө билет жана чыр-чатактарды инсандар аралык,	8.3.3.1. Адамдын, коомдун жана мамлекеттин өз ара мамилесин сүрөттөйт; кызыктырган маселелер боюнча тиешелүү бийлик органдарына	9.3.3.1. Улуттар аралык чыр-чатактардын себептерин, алардын түрлөрүн жана чечүү жолдорун сүрөттөйт 9.3.3.2. Класста/мекте	10.3.3.1. Өзүнүн жүрүм-турумун гендердик теңчиликти жана гендердик басмырлоого жана кыздарга/аялдарга карата	11.3.3.1. Азыркы учурдун глобалдык процесстерин түшүнөт, глобалдашуунун жана локализациянын, анын ичинде Кыргыз Республикас

			адамга/адамдарды урматтоо менен коммуникация түзгөндү билет.	ара аракеттенет.	класстык жана мектептик деңгээлде чечүү стратегиясына ээ	кайрылганды билет жана кайрыла алат. 8.3.3.2. Жашоодо жана билим берүүдө гендердик теңчилик идеяларын кубаттайт	пте улуттар аралык негизде жана чоңдор менен бирге коомчулукта чыр - чатактарга жол бербейт	зомбулукка жол бербөөнү эске алуу менен түзөт	ы үчүн оң жана терс жактарын сүрөттөп берүүгө жөндөмдүү.
3.4		**Изилдөө чүлүк**	5.3.4.1. Ар кандай маданияттарга таандык авторлордун китептерин окуйт жана алган билимдерин башка коомдорду сүрөттөө үчүн колдонот	6.3.4.1. Өз шаарынын/айылынын, районунун, областынын же жалпы Кыргызстандын тарыхый жана маданий эстеликтеринин тизмесин түзөт,	7.3.4.1. “Адам жана коом” курсунда, тарых жана башка предметтерден ээ болгон билимдерин колдонуп, жарандык иденттүүлүгүн калыптандырат жана коомдо сый-урматка,	8.3.4.1. Көп түрдүүлүктү изилдөө жана аны мектеп/жамааттын деңгээлинде жайылтуу үчүн маалыматты, анын ичинде электрондук маалыматты тандоо жана талдоо жөндөмүн	9.3.4.1. Өзүнүн калктуу конушундагы /районундагы /областындагы көп түрдүүлүктү изилдөөгө багытталган, анын ичинде майыптыгы бар адамдарды, мигранттарды жана калктын башка аярлуу	10.3.4.1. Негизги сөздөргө таянып, өлкөдөгү жана дүйнөдөгү ар түрдүүлүк маселелерине байланыштуу маалыматтарды табат, аны изилдейт,	11.3.4.1. Көп түрдүүлүктүн калыптануу жана өнүгүү теорияларын атайт жана мүнөздөйт жана коомчулуктагы жана Кыргызстанда көп түрдүүлүктү өнүктүрүүгө багытталган

			5.3.4.2. Дүйнөгө белгилүү адам укуктарын коргоочуларды өздөштүрөт, алардын ишмердүүлүгүн сүрөттөйт жана класска сунуштайт	шаардык жана айылдык чөйрөнү жана анын убакыттын өтүшү менен өзгөрүшүн өздөштүрөт жана изилдөөсүн башка окуучуларга көрсөтөт	жоопкерчиликке, адилеттүүлүккө, зомбулуктун бардык түрлөрүнөн баш тартууга үйрөнөт	көрсөтөт. 8.3.4.2. Адам укуктарын жана аялдардын укуктарын коргогон адамдардын жана укук коргоо уюмдарынын ишмердүүлүгүн изилдейт; адам укуктарын бузуудан жабыр тарткандар менен тилектештикти билдире алат	категорияларын колдоо боюнча долбоорду иштеп чыгат	көп түрдүүлүктү жайылтуу үчүн мектеп/жергиликтүү жамааттын деңгээлинде долбоор иштеп чыгат 10.3.4.2. Адам укуктарынын маанилүүлүгү жөнүндө сынамык сабакты иштеп чыгат жана аны кенже класстын окуучулары үчүн өткөрөт	кадамдарды сунуштайт 11.3.4.2. Кыргызстанда жана дүйнөдө адам укуктарынын бузулушу жаатындагы заманбап көйгөйлөрдү талдайт жана аларды чечүү, ошондой эле адам укуктарын андан ары илгерилетүү боюнча кадамдарды сунуштайт

3.2. Окуучулардын жетишкендиктерин баалоонун негизги стратегиялары

Баалоо төмөнкүлөр үчүн колдонулат:

- Мамлекеттик жана предметтик стандарттарда бекитилген окуучулардын билим берүү натыйжаларына/компетенттүүлүккө жетишүү даражасын өлчөө;
- окуучулардын өздөрү үчүн да, алардын ата-энелери (мыйзамдуу өкүлдөрү) үчүн да окуучулардын билим берүү натыйжаларына/компетенттүүлүккө жетишүүсү боюнча кайтарым байланышты камсыз кылуу;

Баалоо төмөнкүлөргө багытталган:

- окуучулардын мотивациясын стимулдаштыруу, баалоо көндүмдөрүн калыптандыруу, анын ичинде – өзүн-өзү баалоо, өзүн-өзү талдоо жана өз ара баалоо,
- эмоционалдык жактан жагымдуу жана боорукер окуу чөйрөсүн түзүү.

Баалоо ошондой эле төмөнкүлөр үчүн зарыл:

- билим деңгээлин, анын өзгөрүүсүн баалоо;
- жөндөмдөрдү жана көндүмдөрдү, алардын өзгөрүүсүн баалоо;
- окуучулардын реакциясын баалоо (сезимдер, баалуулуктар, мамилелер);
- окуучулардын окутуу технологияларын колдонуусун баалоо;
- окуучунун өзүн-өзү баалоосун;
- окуучунун позициясын баалоо.

Ушул максатта баалоонун ар кандай түрлөрү жана формалары колдонулат.

“Адам жана коом” предметин баалоо үчүн предметтин өзгөчөлүгүн эске алуу менен диагностикалык, формативдик жана суммативдик (жыйынтыктоочу) баалоо колдонулат. Баалоо жүргүзүүдө төмөнкүлөрдү эске алуу зарыл:

- баалоо - бул окуучунун жетишкендиктери гана эмес, ошондой эле ал ошол натыйжага кантип жеткендиги;
- пландарды эмес, реалдуулукту баалоо керек (жетишүүнү каалаган нерсени эмес, жетишкен нерсени баалоо керек);
- сабак учурунда үйрөтүлбөгөн нерсени баалоо мүмкүн эмес;
- баалоонун мааниси анын ишинин натыйжаларын жакшыртуу;
- баалоо - бул окутуунун натыйжасына жетишүү көрсөткүчү, бирок баалоо дайыма эле чыныгы билимдин сапатынын көрсөткүчү боло бербейт;
- баалоо окуучуларга жана алардын ата-энелерине көйгөйлөрдү биргелешип чечүү үчүн окуу процессиндеги прогресс жана кыйынчылыктар жөнүндө маалымат берет;
- баалоо окуучуга коюлган талаптардын биримдигин камсыз кылат, аны ким, качан жана кайда баалаганына карабастан.

Баалоо жүргүзүү үчүн төмөнкүлөр колдонулат:

- ар кандай формалар (жеке жана топтук иш, оозеки жана жазуу ж. б.) жана сапаттык жана сандык баалоо методдору, ыкмалары жана куралдары (окуучунун портфолиосу, байкоо, тесттер, текшерүү иштери ж. б.).

“Адам жана коом” предметинде баалоо принциптери:

- *Объективдүүлүк. Боорукердик.* Обьективдүүлүк принциби бардык окуучулар бир эле сыноодон бирдей шарттарда өтүшүн талап кылат. Маалыматтарды иштеп чыгуунун объективдүлүгү мугалимде да, окуучуларда да баалоонун так критерийлеринин болушун божомолдойт. Баалоо класстагы жагымдуу атмосфера түзүлгөн шартта жүргүзүлүүгө тийиш.
- *Ачыктык* баалоонун критерийлери менен формалары окуучуларга күн мурунтан белгилүү болуусун талап кылат. Окуучулар эмне жана кантип бааланарын билиши керек, ошол эле учурда алар баалоонун критерийлерин иштеп чыгууга катыша алышат.
- *Ишенимдүүлүк.* Бул принцип материал боюнча кошумча сабактарды өткөрбөстөн, берилген тапшырмаларды кайталап колдонууда бир окуучуга карата бирдей жыйынтыктарды камсыз кылууга тийиш.
- *Валиддүүлүк* – баалоо методунун аныктыгы, ал өлчөнүүгө тийиш болгон нерсенин өлчөнүп жатканын көрсөтөт.

Баалоонун түрлөрү жана формалары

Кыргыз Республикасында Орто жалпы билим берүүнүн мамлекеттик билим берүү стандартында баалоонун үч түрү белгиленген: диагностикалык, формативдик жана суммативдик.

Баалоонун негизги формасы болуп формативдик баалоо саналат.

Формативдик баалоонун максаттары - окуучулардын материалды өздөштүрүүсүнүн ийгиликтүүлүгүн жана жекече өзгөчөлүктөрүн аныктоо, ошондой эле окуучулардын ийгиликке жетишүүсү үчүн сунуштамаларды иштеп чыгуу. Окуучунун жөндөмдүүлүктөрүнүн деңгээли эмес, ал аткарган конкреттүү иш бааланат.

Окутуунун орто аралык натыйжаларын баалоодо окуучулардын өзгөчөлүктөрү (ишти аткаруу темпи, теманы өздөштүрүү ыкмалары ж.б.) эске алынып, окуучулардын жетишкендиктерине жана прогрессине көңүл бурулат. Журналга баа зарылчылыкка жараша коюлат, мугалим окуучулардын жеке прогрессине өздүк байкоолорун белгилейт.

“Адам жана коом” предмети боюнча 4 компоненттен турган баалоо системасы колдонулат:

1. Тесттер, алар окуучулардын билимин, ошондой эле окуучулардын мектептик жана мектептен тышкаркы чөйрөдө өз ара аракеттенүү формаларын кандай экендигин аныктоого

жардам берет. Бул куралды мугалим колдонот. Натыйжалар окуучулар боюнча конкреттештирилбестен, класска жалпыланган түрдө гана билдирилет.

2. Үй-бүлө, мектеп жана жергиликтүү коомчулуктун деңгээлинде долбоордук иш-чаралар жана социалдык тажрыйбалар аркылуу окуучулардын долбоору/активдүү иш-аракеттери. Баалоо байкоо жүргүзүү, жүрүм-турумду, активдүүлүктү өзгөртүү жана башында түзүлгөн индикаторлорго ылайык ишке ашырылган долбоорлордун натыйжалары аркылуу жүргүзүлөт.

3. Теориялык мүнөздөгү суроолор: эссе, жазуу түрүндөгү тесттер, оозеки жооптор, докладдар, рефераттар ж.б. жардамы менен баалоо.

4. Интерактивдүү ыкмалар: белгиленген индикаторлорго ылайык дискуссияларды, дебаттарды, симуляциялык оюндарды өткөрүү процессинде байкоо жана рефлексия аркылуу баалоо, окуучулардын өзүн-өзү баалоосун колдонуу.

Жалпысынан баалоодо билим берүүнүн натыйжаларына жетишүүнүн деңгээлин текшерүүнүн төмөнкү ыкмалары колдонулат:

- оозеки түрүндө текшерүү (индивидуалдуу / фронталдык сурамжылоолор, маектешүү, коллоквиум ж. б.),
- жазуу түрүндө текшерүү (терминологиялык диктант, өз алдынча/контролдук иш, тематикалык реферат/отчет, тесттер).
- текшерүүнүн практикалык түрлөрү (практикалык иш, долбоордук иш, эксперименталдык иш ж.б.).
- билим берүүнүн пландаштырылган натыйжаларына жетишүүнү текшерүүгө жардам берүүчү формаларда баалоо "Адам жана коом" предмети боюнча программанын талаптарына жооп берген мезгилдүүлүк менен жүргүзүлөт.
- баалоо жүргүзүүдө мугалим окуучулар менен кайтарым байланышты уюштурат, аткарылган тапшырмаларга аргументтүү талдоо жүргүзөт.

IV БӨЛҮМ. БИЛИМ БЕРҮҮ ПРОЦЕССИН УЮШТУРУУГА КАРАТА ТАЛАПТАР

4.1. Ресурстук камсыздоого коюлуучу талаптар

"Адам жана коом" предмети боюнча билим берүү процессин *ресурстук камсыздоого коюлуучу талаптар* "Адам жана коом" предметинин сабактарында максаттарга жетүүнү жана окуучулардын жетишкендиктеринин пландалган натыйжаларын эске алуу менен түзүлүп, төмөнкүлөрдү камтыйт:

- Кыргыз Республикасынын ченемдик укуктук актыларында аныкталган коопсуздук стандарттарына жооп берүүчү кабинетти.

- Окуу-методикалык комплекстердин, анын ичинде - электрондук комплекстердин болушун. Предмет боюнча кошумча басма жана электрондук билим берүү ресурстарынын (ЭБР), анын ичинде Интернет тармагында жетикликтүү болушун.
- Программага ылайык ар кандай типтеги дидактикалык материалдардын болушун.
- Техникалык каражаттардын жеткиликтүүлүгүн (аудио -, видеоаппаратура, компьютер, проектор, көбөйтүүчү техника, интерактивдик доска ж. б.)
- Натыйжалуу коммуникация максатында окуу мейкиндигин өзгөртүү үчүн жеңил, ыңгайлуу эмеректердин болушун.

“Адам жана коом” предемтинин жалпы билим берүүчү программасын ишке ашырган *педагогикалык кадрлардын квалификациясына коюлуучу талаптар* өзүнө төмөнкүлөрдү камтыйт:

- гуманитардык даярдоо багыттары /адистиктер боюнча атайын орто/ жогорку билим жана педагогдун кесиптик стандартына ылайык келген квалификация.

4.2. Шыктандыруучу окутуу чөйрөсүн түзүү

1. Окуучунун муктаждыктарына багытталган жалпы окутуу чөйрөсү төмөнкү параметрлер менен мүнөздөлөт:

- Психологиялык/социалдык коопсуздук (басмырлабаган, зомбулуксуз жана толеранттуу чөйрө);
- Маалыматтык коопсуздук (ден соолукка зыян келтирбеген маалыматты тандоо жана аны менен иштөө);
- Физикалык коопсуздук (коопсуз имараттар, анын ичинде өзгөчө кырдаалдардагы коопсуздук, окуу жабдуулары ж. б.);
- Экологиялык коопсуздук (таза аба, суу, канализация, туура тамактануу, жарыктандыруунун жогорку сапаты, туура температура, желдетүү, энергияны үнөмдөө ж.б.).

“Адам жана коом” предметин окутуу чөйрөсү эки түзүүчүгө ээ:

1. Окуу чөйрөсү (сабактагы жана сабактан тышкары);
2. Институционалдык чөйрө (класстын, мектептин, жергиликтүү коомчулуктун деңгээлинде).

Окуу чөйрөсү өзүнө төмөнкүлөрдү камтыйт:

Окуучулар үчүн төмөнкү мүмкүнчүлүктөрдү камсыздоочу шарттар

- когнитивдик милдеттерди чечүү үчүн зарыл болгон билимди, жөндөмдөрдү, көндүмдөрдү өздөштүрүү;

- демократиялык мамлекеттин жаранынын милдеттерин жана жарандык коомдогу иш-аракеттерди аткаруу үчүн зарыл болгон ченемдердин жана баалуулуктардын өздүк системасын иштеп чыгуу;

- окуу ыкмаларын жана социалдык иш-аракеттердин көндүмдөрүн өздөштүрүү.

Институционалдык чөйрө төмөнкүлөрдү камтыйт:

- окуучулук өз алдынча башкаруу органдарынын болушу;

- критикалык ой жүгүртүү технологиялары, дебаттык жана дискуссиялык программалар ж.б. аркылуу "жумшак көндүмдөрдү" иштеп чыгууга жана бекемдөөгө багытталган долбоордук иш.

- демократиялык принциптерди (патриоттуулук, жарандуулук, жеке жоопкерчилик, позицияларды макулдашууга умтулуу, пикир эркиндиги, башкаруу позицияларынын алмашылышы, мүмкүнчүлүктөрдүн теңдиги, толеранттуулук аң-сезими ж.б.) калыптандыруучу жарандык коомдун баалуулуктарына багытталган окуучулук өз алдынча башкаруу органдарынын иши аркылуу социалдык практикалар.

Социалдык практиканын бир түрү жергиликтүү коомчулуктар, жер-жерлердеги мамлекеттик бийлик органдары менен өз ара аракеттенүү болушу мүмкүн.

Демек, окуу жана институционалдык чөйрөлөр бири-бирин толуктоо менен окуучулардын жөндөмдөрүн толук өнүктүрүүгө көмөктөшүүчү, өзүн инсан катары аңдап-түшүнүүгө, демократиялык жарандык коомдун идеалдарынын социалдык активдүү алып жүрүүчүсү, башка маданияттардын баалуулуктарын урматтаган, креативдүү жана критикалык ой жүгүртүүчү, өмүр бою таанып-билүүгө, чыгармачылыкка жана билим алууга түрткү берүүчү окутуучу жана тарбиялоочу, коопсуз чөйрөнү түзүүгө мүмкүндүк берет.

Түзүүчүлөр:

1. У.Э. Мамбетакунов – Кыргыз Республикасынын Билим берүү жана илим министри;
2. Л.Ю. Марченко – КРСУнун тарых кафедрасынын ага окутуучусу, методисти;
3. А.М. Касмалиева – жарандык билим берүү тармагындагы адис, "Мектеп окуучуларынын жарандык компетенцияларын өнүктүрүү" долбоорунун жетекчиси, "Жаштарды өнүктүрүү институту" КФ;
4. М.К. Иманкулов - п. и. к., Кыргыз билим берүү академиясынын жетектөөчү илимий кызматкери;
5. Ч.А. Бактыгулова - Бишкек шаарынын мэриясынын Билим берүү башкармалыгынын билим берүүнү өнүктүрүү бөлүмүнүн башкы адиси;
6. М.Л. Азимова - Республикалык квалификацияны жогорулатуу институтунун (РПККЖжКДИ) педагогика, психология жана социалдык-гуманитардык билим берүү (ППСГБ) кафедрасынын улук окутуучусу;
7. А. Кадралиева - Amnesty International Борбордук Азияда адам укуктарын окутуу боюнча консультант;
8. С. Денисова - Европа жана Борбордук Азиядагы билим берүү программаларынын координатору
9. В.Селиваненко - Европа жана Борбордук Азиядагы билим берүү программаларынын координатору;
10. А.В. Прокушкин - Бишкек шаарынын №33 мектеп-гимназиясынын илимий-методикалык

иштер боюнча директорунун орун басары, “Адам жана коом” предметинин мугалими;
11. А.А. Арунова - Республикалык педагогикалык кызматкерлердин квалификациясын жогорулатуу жана кайра даярдоо институтунун (РПККЖжКДИ) педагогика, психология жана социалдык-гуманитардык билим берүү (ППСГБ) кафедрасынын улук окутуучусу; Рыргыз-Россия Славян университетинин психология кафедрасынын улук окутуучусу;
12. М.Т. Тюлегенов - БААУнын социалдык илимдер бөлүмүнүн жетекчиси;
13. Х. Шамбеталиева - жарандык билим берүү боюнча эксперт, И.Арабаев ат. КМУнун окутуучусу